

HOMO FOBIE

V ŽÁKOVSKÝCH KOLEKTIVECH

Homofobní obtěžování a šikana
na základních a středních školách –
jak se projevuje a jak se proti ní bránit

Doplňkový výukový materiál
pro základní a střední školy

Irena Smetáčková | Richard Braun

Homofobie

v žákovských kolektivech

Homofobní obtěžování a šikana
na základních a středních školách –
jak se projevuje a jak
se proti ní bránit

Doplňkový výukový materiál
pro ZŠ a SŠ včetně didaktické
aplikace tématu

IRENA SMETÁČKOVÁ

Autorka výukového materiálu

RICHARD BRAUN

Autor didaktické aplikace

Praha, prosinec 2009

Výukový materiál (část I) recenzovali: doc. Mgr. Pavlína Janošová, Ph.D. (Institut psychologie AV ČR), Mgr. Jarmila Pavlišová (ředitelka ZŠ), Mgr. Zdeněk Sloboda (Sociologický ústav AV ČR), Mgr. Monika Sopková (Výzkumný ústav pedagogický).
Doplňkový materiál k výuce na základních a středních školách „*Homofobie v žákovských kolektivech. Homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách – jak se projevuje a jak se proti ní bránit*“ je součástí řady publikací zaměřených na výchovu ke zdraví a nejen na ni – týká se rovněž výchovy k občanství, osobnostní výchovy i práce školního metodika sociálně patologických jevů (rizikového chování) a výchovného poradce.

Publikace naplňuje usnesení vlády ze dne 4. května 2009 č. 572 o Strategii boje proti extremismu.

Názory v této publikaci jsou názory autorů a nemusejí nezbytně odrážet oficiální politiku MŠMT ani Úřadu vlády.

V řadě metodických příruček podporujících výchovu ke zdraví dosud vyšlo:

Sexuální výchova – problematika dětské pornografie a její prevence na škole, sborník sestavil PhDr. Richard Braun

Výchova ke zdraví, poruchy příjmu potravy, PhDr. František David Krch, PaedDr. Eva Marádová, CSc.

Výchova ke zdraví, sborník sestavila PaedDr. Lenka Kubrichtová (materiály jsou ke stažení na webových stránkách MŠMT)

© PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D. – část I, PhDr. Richard Braun – část II, 2009

ISBN 978-80-7440-016-2

Obsah

Část I: Homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách – jak se projevuje a jak se proti ní bránit	7
Abychom si rozuměli: Vymezení hlavních pojmů	9
1. Úvod: Proč se věnovat homofobii?	11
2. Co je homofobní obtěžování a šikana?	15
2.1. Šikana a homofobní šikana	15
2.2. Příčiny homofobie	17
2.3. Homofobie ve škole	20
3. Jak rozpoznat homofobní šikanu?	23
3.1. Projevy homofobního obtěžování a šikany	23
3.2. Kdo a proč se homofobní šikany dopouští	26
3.3. Vůči komu je homofobní šikana namířena	29
4. Co lze proti homofobní šikaně dělat?	32
4.1. Prevence homofobní šikany	32
4.2. Řešení případů homofobní šikany	36
4.3. Kam jít pro inspiraci	37
5. Shrnutí	39
Část 2: Didaktická aplikace tématu	43
1. Některé techniky	45
2. Další možnosti práce ve třídě	51
Použitá literatura	53
Další doporučená literatura	54

Vážení čtenáři,

dostává se vám do rukou publikace, kterou autoři nazvali doplňkovým materiálem k výuce na základních a středních školách, ale může být stejně tak dobře pojímána jako metodická příručka pro práci ve škole, při volnočasových aktivitách nebo „pouze“ pro pochopení jevu, který je bohužel součástí naší společnosti.

Publikace pojednává o tabuizované problematice homofobních postojů a chování nejen ve školním prostředí velice odborně a přitom srozumitelně a otevřeně. V následujícím textu naleznete nejenom vysvětlení základních pojmů a inventář různých typů homofobních projevů, ale také praktická řešení a didaktické návody, jak s daným tématem ve třídě nebo škole pracovat. Oblast je úzce spojená s šikanou a šikanováním, je možné také říci, že jde o rozpracování problematiky šikanování „přes zvětšovací sklíčko“ homofobie.

Homofobní projevy chování můžou zanechat v mladém člověku, který prochází nelehkým obdobím hledání sama sebe, nepříjemné vzpomínky a zkušenosti. Obzvlášť pokud se s těmito projevy potkává denně v tak důležitém prostředí pro jeho rozvoj – v prostředí školy.

Nenávist a s ní spojené násilí (nemusí být vždy fyzické) může vznikat z různých příčin a být také různými způsoby odůvodňováno. Tato publikace tím, že přináší jak odborné informace, tak praktické návody na práci ve skupině, usiluje o eliminaci extremistických postojů a snížení míry násilí.

Nejedná se však o univerzální a všeobsažnou příručku nebo návod, vždy bude nutné k žákům a žákyním přistupovat jako k jednotlivcům. Také je zřejmé, že se sociologové a další odborníci budou touto oblastí intenzivně zabývat a řadu zde uváděných poznatků bude nutné aktualizovat.

Oceňuji vydání této publikace Úřadem vlády, Radou vlády pro lidská práva a doufám spolu se svými spolupracovníci a spolupracovnicemi, že vám příručka *HOMOFOBIE V ŽÁKOVSKÝCH KOLEKTIVECH. Homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách – jak se projevuje a jak se proti ní bránit* přinese nové pohledy a inspiraci k vaší práci a přispěje ke snížení nepřátelských postojů.

Mgr. Klára Laurenčíková,
náměstkyně ministryně školství,
mládeže a tělovýchovy pro sociální programy

Část I



Homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách: jak se projevuje a jak se proti ní bránit

IRENA SMETÁČKOVÁ

Abychom si rozuměli:

Vymezení hlavních pojmů

Homofobie / obava z homosexuality a homosexuálních osob, která může vést k pocitům odporu, nepřátelství až nenávisti a může se stát základem pro odmítající, zesměšňující či ubližující chování vůči homosexuálním lidem nebo vůči lidem, u nichž je homosexualita předpokládána; v současné době se pojem homofobie používá pro označení uvedených pocitů a chování vůči všem skupinám osob, které nejsou heterosexuální či se jinak vymykají genderovému řádu, tzn. gayové, lesby, bisexuální a transsexuální lidé; homofobie je sociální fenomén, který má původ v genderovém uspořádání společnosti

Heterosexuality / sexualita orientovaná na osoby opačného pohlaví; lze v ní rozlišit tři oblasti: a) sexuální orientaci, b) sexuální chování včetně navazování afektivních a partnerských vztahů, c) identitu, tj. vědomí sebe sama jako člověka s určitou sexualitou; uvedené oblasti nemusí být v souladu; z psychologického hlediska je klíčová identita heterosexuálního člověka, z hlediska vztahů s okolím jeho sexuální chování; genderový řád heterosexuality upřednostňuje a vůči ne-heterosexuálním osobám uplatňuje různé silné sankce

Homosexualita / sexualita orientovaná na osoby stejného pohlaví; zahrnuje tři oblasti: a) sexuální orientaci, b) sexuální chování včetně navazování afektivních a partnerských vztahů, c) identitu; uvedené oblasti nemusí být v souladu; z psychologického hlediska je klíčová identita homosexuálního člověka, z hlediska vztahů s okolím jeho sexuální chování

Bisexuality / navazování sexuálních a partnerských vztahů s osobami stejného i opačného pohlaví

Transsexualita / stav dlouhodobého nesouladu mezi vlastním biologickým pohlavím a pocity příslušnosti k pohlaví, který vede k nespokojenosti a často ústí ve snahu změnit své biologické pohlaví

LGBT (či GLBT) / souhrnné označení pro homosexuální, bisexuální či transsexuální lidi, případně další skupiny osob, které se vymykají genderovému řádu, jenž stojí na ideálu heterosexuality

Gender / princip organizující sociální realitu; na jeho základě je sociální realita dělena na dvě části, z nichž jedna zahrnuje ženy a vše, co je s ženami spojováno, a druhá zahrnuje muže a vše, co je s muži spojováno; dělení vychází z předpokladu, že ženy a muži jsou z biologického hlediska zásadně rozdílní, a z toho vyplývá i jejich rozdílnost v chování, vlastnostech, sociálním postavení a následně se tato rozdílnost přenáší i na věci, aktivity, hodnoty atd., kterým se ženy a muži věnují; dělení sociální reality na ženy/femininitu a muže/maskulinitu je dichotomické a komplementární; navzdory přesvědčení o biologické podmíněnosti vychází velká část rozdílů mezi ženami a muži ze sociálních vlivů; mužské a ženské genderové role představují obrazy „správných žen“ a „správných mužů“ a jako takové vytvářejí nároky na konkrétní ženy a muže při budování jejich genderové identity; součástí genderového řádu je heteronormativita (tj. představa, že „správní“ muži a ženy jsou heterosexuální)

Předsudek / zevšeobecnující postoj ke skupině osob, které vykazují určité společné znaky (obvykle vnějškově pozorovatelné), na základě nichž jsou spojovány; od všech osob ve skupině se očekávají stejné charakteristiky, které se odvozují od společného znaku; k tomuto očekávání neexistuje žádný reálný důvod, a jedná se proto o generalizaci; na základě zevšeobecnujících postojů může dojít ke znevýhodnění konkrétních osob, protože se přehlíží jejich individuální charakteristiky; stereotypy a předsudky mohou mít negativní i pozitivní vyznění, avšak záporné postoje převládají

1. Úvod:

Proč se věnovat homofobii?

Odpovědět na otázku z názvu kapitoly je snadné: *protože je homofobie nebezpečná*. Vytváří totiž nepřátelské prostředí vůči všem lidem, kteří nejsou heterosexuální. Pokud se homofobie vyskytuje ve škole – ať již v postojích žáků/žákyně¹ a vyučujících, či ve studijních materiálech –, jedná se o zvláště negativní jev, protože škola má být prostředím tolerance a vzájemného respektu. Bez toho, že se děti cítí ve škole bezpečně a nejsou nikým znevažovány za to, jak se chovají a jak vypadají, nemůže škola dobře plnit své poslání.

Díky tomu, že se školy začnou věnovat specifickému fenoménu homofobního obtěžování a šikany, naplní svoji zodpovědnost zajistit rovné zacházení pro všechny osoby bez ohledu na jejich pohlaví a sexuální orientaci. Tu před ně staví právní řád ČR (zejména Ústava a Listina základních práv a svobod, školský zákon, antidiskriminační zákon a metodický pokyn MŠMT²), který odráží také předpisy Evropské unie³. Zároveň tím školy pomohou zlepšení celkového sociálního klimatu ve třídách, což bude mít pozitivní vliv na kvalitu výuky i spokojenost žáků a žákyně. Pokud škola potírá homofobii, pomáhá lepšímu začlenění dívek a chlapců, kteří nejsou heterosexuální nebo právě procházejí hledáním a přijímáním své sexuality, ale také celkovému respektu a pozitivní atmosféře v žákovském kolektivu.

-
- 1 Příručka používá při označování skupin osob genderově korektní jazyk. Formálně správný pojem žák doplňuje o ženský rod „žák a žákyně“ nebo „žák/žákyně“. Totéž platí o pojmu učitel. Ze stylistického hlediska jsou tyto pojmy místy nahrazeny slovy „studující“ a „vyučující“.
 - 2 Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikánování mezi žáky škol a školských zařízení (č.j. 24 246/2008-6). Znění metodického pokynu je k dispozici na www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-u-zaku-skol-a.
 - 3 V České republice je rovné zacházení se všemi lidmi bez ohledu na jejich homosexuální, bisexuální či transsexuální zaměření ošetřeno obecněji zaměřenými zákony, zejména antidiskriminačním zákonem č. 198/2009 Sb. (zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací) – a případně trestním zákonem 140/1961 Sb. (např. paragraf 198a Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod). Ochrana před diskriminací vychází do velké míry ze směrnic Evropských společenství, které stanovují zákaz diskriminace. Ve většině zemí EU již došlo k přijetí zákonů, které se specificky týkají právě ochrany práva na rovné zacházení bez diskriminace a ke zřízení institucí, jež se právem na rovné zacházení zabývají. Kromě toho přijal Evropský parlament v roce 2006 usnesení, ve kterém vyzývá členské státy k důslednější ochraně homosexuálních a transsexuálních osob před homofobními projevy a explicitně k boji proti homofobii prostřednictvím vzdělávání a realizace osvětových kampaní.

Homofobie představuje obavu či jiné nepříjemné pocity vyvolané v souvislosti s lidmi, kteří mají jinou než heterosexuální orientaci⁴. Pokud vyjdeme z této definice, můžeme snadno dospět k názoru, že homofobie sice je negativní a může být nebezpečná, nicméně ve školách se nevyskytuje. Ve školách přece nedochází k situacím, kdy by bylo zřejmé, jaká je sexualita studujících či vyučujících. A navíc na základních školách jsou žáci/žákyně ještě moc malí na to, aby vůbec bylo jasné, jaká jejich sexuální orientace je. Je tomu tedy skutečně tak?

Ve školách můžeme slyšet narážky na homosexualitu velmi často. Zřejmě vám některé z těchto příkladů budou povědomé.

4. B – Skupinka chlapců vzala o přestávce fialový penál jednoho spolužáka a začala si s ním házet. Chlapec se chvíli snaží penál získat zpátky, ale nakonec to vzdá. Když skupinku přestane přetahování o fialový penál bavit, hodí ho na lavici před majitele s poznámkou: „Už si ten svůj teploušskej penál můžeš vzít.“

6. B – Dívky se při převlékání na tělocvik baví o starších spolužačkách z 9. třídy, které měly hodinu před nimi a s nimiž se v šatně střídaly. Jednu z nich posléze s despektem komentují: „Ona si snad ani neholí nohy. Není divná?“ – „Je, možná je to lesba.“

8. C – Při výuce českého jazyka učitelka probírá Božskou komedii a připomíná dětem, co se učily o antice. Jeden chlapec se přihlásí s dotazem: „Dante měl podle Božské komedie milenku, ale v antice přece měli chlapi milence, aspoň bokem, ne?“ Učitelka je dotazem mírně zaskočená, ale snaží se věcně odpovědět. Ze třídy se ozývá šuškáni: „Fuj!“ – „To bych tedy v antice žít nechtěl.“ atd.

9. A – Děti stojí frontu na oběd. V zadní části dojde ke strkanici, která způsobí řetězovou reakci. Děti ztrácejí rovnováhu a některé z nich začnou na sebe padat. Jeden chlapec zakolísá a celou vahou spadne na záda spolužáka před sebou. Ten se otočí a nasupeně říká: „Co děláš?! Jsi snad buzna, nebo co?“

4 Pro lepší srozumitelnost příručka pracuje s pojmem sexuální orientace (homosexuální, heterosexuální aj.), který je běžně používán v laické i pedagogické sféře. Použití tohoto pojmu pro popis chování a pocitů osob je nepřesné, neboť odkazuje k hlubšímu základu až původu sexuality (vrozenost, či volba), ovšem jen na základě jejich projevů. Jak naznačil slovník, v heterosexualitě a homosexualitě je sexuální orientace pouze jednou z dimenzí. Pokud to stylistika umožňuje, text se pojmu orientace či zaměření vyhýbá a používá pouze přídavné jméno „homosexuální“, „jiný než heterosexuální“ či „ne-heterosexuální“ a podstatné jméno „ne-heterosexualita“.

Uvedené příklady z praxe ukazují, že školní život je protkaný nekonečně mnoho situacemi, které se různým způsobem dotýkají sexuality. Některé situace souvisí přímo s formálním obsahem výuky, jiné se týkají studentského pohledu na vyučující, další se poji se vztahy v žákovských kolektivech atd. V některých situacích je cílem poznámek druhým ublížit, u jiných může jít o zdánlivě nevinný komentář nebo o důsledek vlastních rozpaků, který však u lidí, vůči nimž je směřován, nebo i u ostatních, kteří jej vnímají, může vyvolat velice nepříjemné pocity.

Takové situace nacházíme na středních školách, na druhém stupni základních škol, ale také již na prvním stupni základních škol. S věkem dětí narůstá počet podobných situací, jejich explicitnost a povaha, ale fakt, že žáci/žákyně věnují pozornost sexualitě, se příliš nemění.

Na druhé straně ve školách zpravidla panuje spíše atmosféra přehlížení či zlehčování sexuální problematiky. Jako vyučující často nevíme, jak na dětské poznámky vztahující se k sexualitě reagovat, a tak je přecházíme mlčením nebo je s humorem komentujeme. Jen zřídka se u dětských výroků, gest či obrázků se sexuálním podtextem zastavíme a věnujeme čas tomu, abychom s dětmi o jejich významu diskutovali. Máme pro to své důvody – jsme zavaleni jinými povinnostmi a mnohdy ani nevíme, jak na to. V přípravě budoucích vyučujících různých aprobací se totiž obvykle této problematice nevěnuje dostatečná pozornost⁵ a navíc sexualitu (zvláště dětskou) v naší společnosti obestírá nejedno tabu.

Nicméně tento učitelský přístup žáky/žákyně utvrzuje v tom, že způsob, jakým o sexualitě přemýšlejí, mluví a jak poznámky o ní používají v komunikaci s druhými, je správný. Bohužel se to týká i situací, kdy se zesměšňující, znevažující či urážlivé poznámky o sexuálním chování a sexuální orientaci začnou v žákovském kolektivu používat vůči jedné konkrétní spolužačce či spolužákovi. V tom případě se homofobie stane spouštěcím mechanismem pro vznik obtěžování nebo dokonce pro rozvinutí šikany a zároveň jejich nástrojem.

Šikanou a obtěžováním se zabývá řada publikací i vzdělávacích kurzů. Většina vyučujících dnes ví, co šikana je a jaká rizika pro jednotlivé děti i pro celou školu přináší. Pokud se vztahy v žákovském kolektivu naruší a děti se začnou vzájemně obtěžovat či dokonce šikanovat, má to negativní důsledky na spokojenost dětí ve škole, na vyrov-

5 Pedagogické fakulty nabízejí obor Výchova ke zdraví, avšak jeho absolventů/absolventek je dosud málo. Problematika homofobního a šířeji genderově motivovaného obtěžování v žákovských kolektivech nebyvá ve větší míře zahrnuta do přípravy učitelů/učitelek všech oborů. Na některých vysokých školách však již dochází ke změně. Také pro vyučující z praxe se dnes rozšiřují možnosti, jak se o problematice dozvědět více, ať již prostřednictvím odborné literatury, nebo vzdělávacích kurzů v rámci celoživotního vzdělávání.

nanost těch, vůči kterým je obtěžování namířeno nebo kdo jsou jeho nedobrovolnými svědky, na celkové sociální klima ve třídě, na otevřenost vztahů s vyučujícími, na pozitivní atmosféru podmiňující hladce probíhající výuku, na důvěru rodičů ve školu, na prestiž školy atd.

Učitelé/učitelky vědí, co šikana je, ale obvykle se necítí příliš jistí v tom, jak ji v žákovském chování rozpoznat, jak ji řešit a jak bránit jejímu vzniku. V případě obtěžování a šikany založené na homofobii to platí dvojnásob. Proto vznikla tato příručka, jejímž cílem je přiblížit specifický případ obtěžování a šikany týkající se sexuality. Příručka by se měla stát vodítkem pro vyučující na základních a středních školách (včetně výchovných poradkyň a poradců i školních metodiček a metodiků prevence), jak homofobnímu obtěžování a šikaně rozumět, jak ji identifikovat, jakými preventivními opatřeními jí předcházet a jakými postupy ji případně řešit.

2. Co je homofobní obtěžování a šikana?

2.1. ŠIKANA A HOMOFOBNI ŠIKANA

Šikana je označení pro zásadně narušené vztahy v sociální skupině, kde jedinec či několik osob **opakovaně a dlouhodobě ubližují** jinému člověku či skupině osob⁶. Ubližování může mít různé podoby a různou závažnost. Ve všech případech však platí, že jak pro člověka, kterému je ubližováno, tak pro zbytek skupiny má šikana dlouhodobé negativní následky.

K ubližování dochází v **asymetrických vztazích**, kde jedna strana má fyzickou, psychickou či sociální převahu. Formálně si jsou sice všichni ve skupině rovni, avšak neformálně je na straně těch, kteří ubližují, větší moc. Tu pomoci šikany ještě chtějí navýšit. Ubližování má tedy za cíl zvětšit vlastní pocit hodnoty těch, kteří šikanují. Teprve druhotným cílem pro ně bývá získat konkrétní výhodu či materiální odměnu⁷.

Společnou charakteristikou lidí, kteří jsou šikaně vystaveni, bývá jejich **odlišnost vůči zbytku skupiny**. To, že určití žáci a žákyně jsou jiní, vyplývá spíše z toho, že je skupina považuje za odlišné, než z toho, že oni sami skutečně odlišní jsou. Záleží totiž vždy na skupině, které charakteristiky považuje za tak důležité, že jejich prostřednictvím začne jednotlivé členy třídit, a zda vůbec taková potřeba ve skupině existuje. Důsledkem je, že zatímco v jedné skupině se šikana obrátí proti fyzicky slabému dítěti, v jiné bude takové dítě bez problémů součástí kolektivu. Na druhé straně je ale pravda, že vůči některým typům osob se šikana obrací častěji než vůči jiným. Důvod je však stále stejný – **podmínky ve skupině jsou nastaveny tak, že je vylučují**. Jen v tomto případě se nejedná o kritéria vytvořená v jedné skupině, nýbrž vyskytující se obecněji v podobě předsudků ve společnosti, a ovlivňující tedy většinu kolektivů.

6 Kolář, 2001, str. 27; Rigby, 2004; Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (č.j. 24 246/2008-6 – definuje v článku 1 šikanu takto: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání.“

7 Rigby, 2004; Bendl, 2003.

Být v něčem výrazně jiný než zbytek skupiny může znamenat být **ve znevýhodněné pozici**, kdy je na člověka upřena pozornost a kdy je zdůrazňováno, v čem se odlišuje od ostatních. V některých situacích sice může osobní výjimečnost vůči zbytku skupiny přinášet výhody v podobě prestiže, avšak velmi často je tomu naopak. Zvláště v kolektivech dětí a dospívajících totiž bývá důležité splňovat určitou normu – **být „normální“**. Pokud je člověk v nějakém důležitém ohledu odlišný, může být považován za „nenormálního“ a stát se v kolektivu středem negativní pozornosti.

Když se 6. A běžně základní školy chystala na školu v přírodě, probíhaly mezi chlapci diskuze o tom, kdo s kým bude na pokoji. Děti téměř nikdy nezmiňovaly jméno Tomáše, který do třídy přišel před několika měsíci. Na přímou otázku, s kým bude spát Tomáš, skupinka nejhalasnějších chlapců odpověděla: „Tomáše asi dáme spát k holkám, tam se hodí.“ Důvodem podle chlapců je, že Tomáš je „divnej“, nezajímají ho stejné věci jako je, nehraje fotbal ani počítačové hry, není s ním sranda, je „takovej měkkej“. Tomáš diskuzi nebyl přítomen a nakonec na škole v přírodě byl na pokoji s jinými chlapci, mezi které sice také podle vlastních slov příliš nezapadal, ale ani s nimi neměl žádné třenice. Ovšem byl si dobře vědom toho, že hlavní klučičí parta třídy ho nebere, a mnohokrát musel čelit jejich poznámkám.

Lidé, vůči kterým je šikana namířena, mohou být odlišní zcela individuálním způsobem (např. v porovnání s ostatními jsou výrazně vyšší, nosí silné brýle, koktají atd.). Často se však stává, že jejich **odlišnost je zařazuje do nějaké skupiny**, vůči níž panují předsudky. Může se jednat například o etnické či sociokulturní skupiny, specifické stylové subkultury, skupiny s výrazně jiným vzhledem (blondýny či obézní lidé) a také právě lidi s jinou než heterosexuální orientací.

Negativní postoje vůči homosexuálním, bisexuálním a transexuálním lidem se souhrnně nazývají **homofobie**⁸. Homofobie představuje obavu z homosexuality a homosexuálně orientovaných osob, která může vést k pocitům odporu, nepřátelství až nenávisti a může být základem pro odmítající, zesměšňující či ubližující chování vůči ne-heterosexuálním lidem. Východiskem homofobie je přesvědčení o nadřazenosti heterosexuality (tzv. heteronormativita).

8 Podle některých přístupů není označení homofobie etymologicky správné (doslova znamená strach ze stejného), ani významově vhodné, protože zužuje pozornost na homosexualitu, avšak předsudky se týkají celkově LGBT.

Homofobie může vést k tzv. **homofobnímu obtěžování či šikaně**⁹. Jedná se o specifický druh šikany, který splňuje všechny charakteristiky obecné šikany, ovšem je namířen vůči lidem, kteří jsou homosexuální, bisexuální či transexuální, nebo vůči lidem, u kterých se tato sexualita předpokládá.

Homofobní šikana představuje dlouhodobé a opakované verbální či fyzické ubližování člověku z důvodu, že není heterosexuální, nebo z důvodu, že se chová či vypadá odlišně, a je proto za gaye či lesbu označován. Homofobní obtěžování a šikana mají původ v heteronormativě genderového řádu, který staví homosexuální, bisexuální a transexuální lidi do asymetrického postavení vůči heterosexuálním lidem.

2.2. PŘÍČINY HOMOFOBIE

Správně porozumět, proč lidé zastávají homofobní postoje, nelze bez použití genderové perspektivy. Naše společnost je uspořádána na principu **genderu**, podle něhož jsou všichni lidé rozděleni na ženy a muže, a dále také většina věcí, barev, sociálních sfér, aktivit, zájmů, hodnot atd. je spojována s ženami a femininitou nebo s muži a maskulinitou. Toto dělení stojí na předpokladu, že ženy a muži se zásadně biologicky liší, což se týká nejen jejich těl, ale také schopností a vlastností. Tak se například říká, že ženy mají „od přírody“ větší empatii, více se orientují na děti, neumí číst v mapách, nejsou zdatné na techniku atd., zatímco muži jsou „od přírody“ racionálnější, technicky zdatnější, mají větší nadhled, nedokáží se věnovat několika aktivitám současně, nemají tak hluboký sociální cit atd.

Zkušenosti z reálného života i vědecké poznatky však ukazují, že rozdíly mezi ženami a muži nemohou být založeny výhradně na biologii. Pokud by byly, pak nelze vysvětlit, proč existuje tolik různých typů žen a mužů, kteří nemají charakteristiky předpokládané u žen a mužů, ani proč se představy o tom, jaké mají být ženy a muži, liší napříč různými kulturami a historickými obdobími. Téměř vše, co je v naší společnosti spo-

9 Homofobní obtěžování můžeme chápat jako širší pojem než homofobní šikana. K šikaně dochází výhradně ve skupině lidí, kteří si jsou formálně rovni, zatímco obtěžování může probíhat i mezi lidmi v různých pozicích v rámci hierarchie (vyučující – studující, nadřízený – podřízený). V obou případech je však důležité zneužívání určité moci (formální či neformální). Pojem šikana bývá také někdy používán pro závažnější projevy z hlediska důsledků na budoucí život jednotlivce i skupiny.

jováno s ženami, je v některých jiných společnostech přisuzováno mužům a naopak¹⁰. Z toho vyplývá, že vedle biologických rozdílů evidentně existují **rozdíly vytvářené sociálně**, které jsou stejně či více důležité než rozdíl dané biologicky.

Protože jsou však rozdíly mezi ženami a muži obvykle považovány za přirozené, univerzální a samozřejmé, většina lidí je akceptuje – řídí se jimi ve vlastním chování a také v očekávání a komunikaci s ostatními lidmi. Předpokládané rozdíly mezi ženami a muži (femininitou a maskulinitou) se tak staly základem pro fungování celé společnosti – gender je klíčový princip na úrovni jednotlivých osob, mezilidských vztahů i celých sociálních struktur a institucí¹¹.

Genderový řád v naší společnosti stojí na **dichotomii a komplementaritě** – předpokládá se, že téměř vše můžeme rozdělit na dvě skupiny (ženy/ženské a muže/mužské) a ty se vzájemně doplňují, čímž vytvářejí ideální celek¹². Například s muži spojovaný rozum a s ženami spojovaný cit vytvoří dohromady ustálenou ideální dvojici „rozum a cit“. V představě o vzájemném doplňování žen a mužů je důležitý aspekt sexuality. Je-li ideální komplementarita žen a mužů, je také ideální **heterosexualita**¹³. Jakékoliv jiné sexuální projevy jsou považovány za odchylku.

Jak hluboce je heterosexualita považována za normu, ukazuje například výrok politika Marka Bendy, který v rozhovoru pro Lidové noviny (14. 11. 2009, str. 28) kritizoval politicky korektní jazyk a stěžoval si, že dnes už nelze říct: „...je normální být heterosexuálem, zatímco být homosexuálem – abych teď použil korektní výraz – je výjimkou...“ Za povšimnutí stojí obrat „abych teď použil korektní výraz“. Jaký jiný výraz by asi politik použil, kdyby se nepodřizoval tlaku na slušné vyjadřování?

10 Například v naší společnosti se předpokládá, že ženy jsou „od přírody“ více než muži zaměřeny na svůj vzhled a snaží se zdobit, aby působily atraktivně. V současné době však jsme svědky toho, jak se proměňuje vztah mužů k úpravě svého zevnějšku (stále více mužů používá kosmetiku a různými způsoby se zkrášluje v míře, která by byla ještě před nedávnem společensky nepřijatelná). Kulturně-antropologické výzkumy také nabízejí neshledné důkazy z jiných společností, kde se zdobení a snaha o fyzickou atraktivitu nepojí jen či především s ženami, ale naopak je to doména mužů (např. kmen Čambuli). Z těchto rozdílů logicky vyplývá, že se nemůže jednat o biologicky danou odlišnost mezi ženami a muži, neboť ta by musela být univerzální napříč všemi kulturami a historickými obdobími.

11 Kimmel, 2000.

12 Tato dichotomie je také sociálním konstruktem, neboť existují společnosti, kde se rozlišují tři pohlavní kategorie. (Renzetti, Curran, 2003).

13 Genderový řád je heteronormativní – heterosexualita je normou.

Obecně platí, že odchylky vyvolávají pochybnosti a nedůvěru, v horším případě i pocit ohrožení a strach. V minulosti byla homosexualita považována za ďábelské zlo a za nemoc. Dnes už tomu tak není, nicméně ve společnosti stále panují některé předpoklady týkající se homosexuálních, bisexuálních a transsexuálních lidí¹⁴. Jejich odstranění je obtížné právě proto, že vyrůstají z genderového řádu a jsou součástí genderových stereotypů, které určují, jaké by měly být „**správné ženy**“ a jací „**správní muži**“, včetně jejich heterosexuálního chování. Pokud se konkrétní ženy a muži genderovým rolím vymykají, mohou být vystaveni posměchu, odmítání a ubližování¹⁵.

Ve vztahu k genderovým stereotypům tak můžeme rozlišovat **dvě formy homofobie**, které mají odlišné příčiny:

- ➔ negativní postoje vůči lidem, kteří projevili svoji homosexualitu, bisexualitu či transsexualitu,
- ➔ negativní postoje vůči lidem, kteří se odlišují svým vzhledem či chováním od tradičních představ o „správných ženách“ a „správných mužích“, a jsou proto považováni za homosexuální a označováni za gaye a lesby.

V prvním případě je příčinou negativních postojů sexuální orientace a sexuální chování: *Nesnáším ho, protože je teplý*. V druhém případě se nálepka homosexuality používá jako prostředek projevení negativních postojů k člověku, který je celkově jiný: *Ona je divná, nezajímá se o oblečení ani o kluky. Je to lesba*. Oba případy nicméně mají společné znevažování jiných než heterosexuálních lidí.

14 V psychologii existují různá vysvětlení homofobie: 1 – podle psychoanalýzy je silná homofobie (zvláště u mužů – důsledkem kastracní úzkosti, která způsobuje permanentní strach, že je ostatní muži mohou připravit o penis, respektive o sociální postavení; 2 – sociální skupiny mají přirozenou tendenci vymezovat se vůči jiným skupinám; 3 – lidé mají tendenci zvyšovat své postavení v sociálním žebříčku využíváním všech dostupných možností; 4 – lidé se mohou projevovat homofobně v zájmu potlačení své nejistoty o vlastní sexualitě, která nemusí odpovídat dominantní heterosexualitě atd. Další vysvětlení můžeme najít v sociologii či kulturní antropologii. Šířka teoretických uchopení i výzkumných důkazů ukazuje, že genderový řád a s ním související homofobie je velice složitá téma.

15 Například představa „správné ženy“ zahrnuje péči o femininní vzhled a práci na tom, aby žena působila pro muže atraktivně. Z toho pak vyplývá stereotypní představa o lesbických ženách, které jsou považovány za „mužatky“ působící drsným dojmem, jež se nelíčí, nenosí typické dámské oblečení, jako jsou sukně a boty na podpatku, nevyhledávají kontakt s muži atd. Tyto charakteristiky přitom odpovídají jen menší části lesbických žen, nicméně vykazuje-li jakákoliv žena takový vzhled a chování, začne být za lesbu považována. V důsledku genderového řádu, který upřednostňuje heterosexualitu, má označení za lesbu negativní konotace. Díky působící nedostatečně femininním dojmem proto mohou být vystaveny znevažování, posměchu či přímo šikaně, a to aniž by byly homosexuální. Stejným způsobem to funguje v případě chlapců.

2.3. HOMOFOBIE VE ŠKOLE

Homofobní předsudky a genderové stereotypy jsou v naší společnosti hluboce zakořeněné a široce sdílené. Logicky proto pronikají i do prostředí školy. Pokud se jim škola chce bránit, musí se o to aktivně snažit. Jak lze postupovat, naznačuje kapitola 4.

Zmíněné představy se projevují v různých oblastech školního života. Nacházíme je v prostředí žákovských kolektivů, učitelských kolektivů, ve vztazích vyučujících k žákům/žákyním i ve vztazích studujících k učitelům/učitelkám. V této publikaci věnujeme hlavní pozornost prvnímu jmenovanému, tj. vztahům mezi dívkami a chlapci ve třídách. Tyto vztahy se vytváří a jsou ovlivňovány dalšími prvky školního života, které můžeme rozdělit na formální a neformální kurikulum.

V rámci **formálního kurikula** by homofobní předsudky a genderové stereotypy místo mít neměly, neboť rámcové vzdělávací programy zdůrazňují respekt vůči všem lidem¹⁶. K jeho rozvíjení slouží jak konkrétní informace, které ukazují nesprávnost genderových stereotypů a homofobních předsudků, tak i přímé ovlivňování žákovských postojů. Bohužel však dosud stále existuje jen málo materiálů, které by vyučujícím různých předmětů pomáhaly takto zaměřenou výuku realizovat¹⁷.

Vedle samotné výuky je důležité také **neformální kurikulum**, tj. klima v pedagogickém sboru, vztahy mezi vyučujícími a studujícími, vztahy v žákovských kolektivech, celková atmosféra školy, zobrazování žen a mužů v učebních materiálech¹⁸ atd. Způsob fungování školy může existenci genderových stereotypů a homofobních předsudků umožňovat či dokonce podporovat (v případech, kdy vyučující přecházejí homofobní poznámky nebo obrázky, které kolují v žákovském kolektivu), nebo jim naopak může bránit, protože je ukazuje jako něco nepatřičného a netolerovatelného.

16 V RVP pro základní vzdělávání i pro gymnaziální vzdělávání se jedná zejména o vzdělávací oblasti Člověk a zdraví a Člověk a společnost. Důležitá jsou také průřezová témata, především Osobnostní a sociální výchova.

17 Některé prakticky orientované materiály pro školy vydaly organizace Nesehnutí, Otevřená společnost, Stud, Gender Studies, Nora aj. Odkazy na jejich webové stránky obsahuje kapitola 4.

18 Většina současných učebnic je genderově stereotypních a heteronormativních, neboť zobrazují ženy a muže pouze v souladu s tradiční představou o femininitě a maskulinitě (např. výhradně ženy pečující o rodinu, muže pracující mimo rodinu – a v heterosexuálních vztazích). Jen výjimečně učebnice ukazují ženy a muže v homosexuálních vztazích. Nejedná se přitom pouze o učebnice občanské výchovy či rodinné výchovy, ale o učebnice ke všem ostatním předmětům, které využívají doprovodné ilustrace či výkladové a procvičovací příklady. V této oblasti by mohla nastat změna, neboť v současnosti se při udělování schvalovacích doložek k učebnicím posuzuje, zda učebnice neobsahuje genderové stereotypy. Podrobnější informace na www.msmt.cz/vzdelavani/pomucka-pri-posuzovani-genderove-korektnosti-ucebnic-1.

Častým názorem přitom je, že sexualita je téma sexuální, občanské či rodinné výchovy¹⁹ a v ostatních předmětech se jí lze vyhýbat, a to i v případech, kdy žáci/žákyně otázku na ni vznesou. Sexuální problematika je **náročné téma pro výuku**, protože více než u jiných témat zde platí, že si učitelé/učitelky musí osobnostně (nejen oborově) věřit a musí překonat stud, který se v naší kultuře k sexualitě váže.

Pokud škola disponuje kvalitní sexuální výchovou, která má své přesahy i do dalších předmětů, jistě bude výskyt homofobie mezi studujícími velmi malý. Platí, že čím méně děti o sexualitě a sexuálních orientacích vědí, čím více toto téma považují za společenské tabu, tím spíše vnímají všechny odchylky od heterosexuality jako „nenormální“. **Nedostatek seriózních informací je podhoubím pro homofobní předsudky.**

Častým předpokladem je, že sexuální výchova by měla nastoupit až v období dospívání, které vede k zájmu o vlastní sexualitu. Děti se však zajímají o sexualitu podstatně dříve (ovšem jejich motivace bývají jiné), na což by vyučující měli být připraveni. Současné pedagogické dokumenty sice stanovují, že by se děti měly seznamovat s tématy týkajícími se sexuální výchovy již na prvním stupni základní školy, nicméně situace ve výuce bývá často odlišná.

V dětství žáci/žákyně reagují na okolí, které ukazuje sexualitu jako důležité, avšak tajemné a tabuizované téma. Děti vidí, že sexualita souvisí s **rozdělováním lidí na ženy a muže**, což odpovídá i jejich osobní zkušenosti. Škola i celé široké zázemí vede děti k tomu, že dívky a chlapci jsou dvě různé skupiny, které nemají mnoho společného a jejichž společné kontakty by měly být potenciálně partnerské a sexuální. Tak například už menší děti operují se zamilovaností spíše než s kamarádstvím, pokud se jedná o vztahy mezi kluky a holkami. Dochází tak k tomu, že **vztahy mezi dívkami a chlapci se sexualizují** ještě dávno před tím, než děti skutečně začnou sexuálně žít²⁰. S tím se následně pojí ideál „správné holky“ a „správného kluka“, jehož součástí je zaměření na opačné pohlaví. Už u menších dětí to vede k tomu, že méně femininní dívky a méně maskulinní chlapci mohou v kolektivu mít nelehké postavení a že v celé skupině existují zárodky homofobie.

Spolu s dospíváním se začíná sexualita objevovat nejen jako faktor ovlivňující vrstevnické vztahy, ale také jako osobní téma. Dospívající začínají pociťovat sexuální touhy, snaží se rozumět svým pocitům i potřebám a budují si svoji identitu. Zároveň roste jejich tendence být **vrstevníky přijímáni**. Patřit do vrstevnické skupiny ale vyžaduje být v očích ostatních „normální“. Protože je sexualita pro většinu dospívajících důležité

19 V RVP ZV a RVP G se jedná především o vzdělávací oblast Člověk a zdraví.

20 Janošová, 2008; Pražská skupina školní etnografie, 2005.

téma, jsou kritéria „normality“ hodně svázána právě s ní. Snadno se stane, že dospívající, kteří zvažují či si již uvědomili svoji homosexualitu, se mohou cítit v kolektivu nepříjemně. To je buď vede k tomu, že se obávají projevit, nebo, pokud prošli comingoutem²¹, mohou být kolektivem odmítáni a vystaveni otevřené homofobii.

21 Pojmem comingout se označuje proces postupného hledání a uvědomování vlastní sexuality, který vyvrcholí tím, že si člověk svou sexuální orientaci pojmenuje (tím ji do značné míry přijme a sdělí ji svému nejbližšímu okolí). Zajímavé informace (včetně příběhů konkrétních osob obsahují webové stránky týkající se homosexuality či transsexualitu, např. www.004.cz, www.stud.cz, www.translide.cz aj. Širší výčet webů je uveden v kapitole 4, seznam dostupné literatury je uveden v závěru publikace. Pro vyučující bývá užitečné se s takovými webovými stránkami seznámit a případně z nich některé údaje využít ve výuce (vždy je ovšem třeba zvážit složení a atmosféru kolektivu).

3. Jak rozpoznat homofobní šikanu?

3.1. PROJEVY HOMOFOBNIHO OBTĚŽOVÁNÍ A ŠIKANY

Homofobní obtěžování a šikana mohou nabývat široké škály podob – od zdánlivě ne-problematických vtipů na homosexualitu a komentování heterosexuality jako jediné možné až po otevřené fyzické násilí vůči konkrétním chlapcům a dívkám²². Je důležité si uvědomit, že tyto projevy jsou vzájemně provázané. Proto zlehčováním toho chování, které nepovažujeme za bezprostředně nebezpečné pro konkrétní osoby, otevíráme prostor pro vznik závažnějších projevů, které již vedou ke zřejmým negativním důsledkům a jen obtížně je můžeme odstraňovat. Z tohoto důvodu je nutné **věnovat pozornost všem projevům** homofobního obtěžování a šikany.

Projevy šikany můžeme obecně dělit ze tří hledisek – šikana verbální a fyzická, šikana přímá a nepřímá, šikana aktivní a pasivní²³. Tyto dimenze se kombinují a vytvářejí jednotlivé druhy chování, které nacházíme i v oblasti homofobní šikany.

Mezi projevy homofobního obtěžování a šikany řadíme:

- ➔ vtipy, obrázky, komentáře o homosexualitě, bisexualitě a transsexualitě (dále jen ne-heterosexualita), které jsou zesměšňující, znevažující nebo urážlivé a které nejsou směřovány na konkrétní osoby, tj. jsou neadresné, a tím vytvářejí celkově **nepřátelskou atmosféru vůči homosexuálním, bisexuálním a transsexuálním lidem** (dále jen ne-heterosexuální);
- ➔ **verbální poznámky** vůči konkrétním dívkám a chlapcům, které nemístně zdůrazňují jejich ne-heterosexualitu a jsou vůči nim zesměšňující či urážlivé;

22 V zahraničí jsou dokonce známy i případy, kdy homofobní šikana skončila tragicky – ublížením s celoživotními psychickými a fyzickými následky, úmrtím či sebevraždou. U nás takové situace nejsou zdokumentovány (či medializovány), což však bohužel automaticky neznamená, že by v českých školách neexistovaly.

23 Kolář, 2001, str. 32.

- ➔ **mimické výrazy, gesta, pohyby nebo obrázky** používané vůči konkrétním dívkám a chlapcům, které nemístně zdůrazňují jejich ne-heterosexualitu;
- ➔ zaslání zesměšňujících či urážlivých **e-mailů, sms či jiných vzkazů** konkrétním ne-heterosexuálním dívkám a chlapcům;
- ➔ **svlékání, intimní dotýkání či předstírání sexuálních pohybů** vůči konkrétním ne-heterosexuálním dívkám a chlapcům;
- ➔ **fyzické napadání** konkrétních dívek a chlapců kvůli jejich ne-heterosexualitě;
- ➔ **ignorování** konkrétních dívek a chlapců kvůli jejich ne-heterosexualitě.

Všechny projevy homofobního obtěžování a šikany vycházejí z předsudků, tj. ze znevažování jiných než heterosexuálních lidí. Liší se však v tom, jak, vůči komu a s jakým cílem jsou používány. Rozlišit můžeme tři základní typy situací:

1. Otevřené **negativní chování vůči lidem, kteří nejsou heterosexuální a projevují to**. Jedná se o studující, kteří v kolektivu svoji sexuální orientaci sdělili, nebo o studující, o jejichž sexuální orientaci se kolektiv dozvěděl jiným způsobem (např. náhodným setkáním mimo školu).

2. Otevřené **negativní chování vůči lidem, kteří podle kolektivu nejsou heterosexuální**. Tito lidé nemusí být homosexuální, bisexuální či transsexuální nebo si to dosud neuvědomili nebo to nesdělili svému okolí. Kolektiv tak přesně neví, zda daný člověk je či není heterosexuální. Na základě dojmu, kterým daný člověk působí, však skupina jeho odlišnou sexuální orientaci předpokládá, a proto se k němu chová negativně (chování je obdobné jako v prvním případě).

3. Skupina zastává homofobní přesvědčení, že **být homosexuální je špatné, a proto označením za gaye či lesbu lze druhým ublížit**. Snaha ublížit je namířena na dívky a chlapce, kteří jsou v kolektivu neoblíbení (obvykle proto, že svým vzhledem a chováním nesplňují převládající nároky na femininitu a maskulinitu). Kolektiv jim dává své odmítnutí najevo tím, že je označuje za gaye a lesby, ačkoliv o jejich sexualitě ve skutečnosti nic neví a vlastně se o ni ani nejedná. Označení se používá s cílem druhého člověka ponížit.

Martin se na střední škole zamiloval do svého spolužáka Lukáše. Byla to pro něj nová zkušenost a dlouho si nevěděl se svými pocity rady. Byli s Lukášem dobří kamarádi, znali se už od základní školy, často se vídali i mimo školu, hráli ve stejném floorbalovém družstvu. Martin byl ve společnosti Lukáše rád, ale když si uvědomil své pocity, nebyl si jistý, jak se má chovat – bál se, aby to

na něm Lukáš nepoznal. Lukáš si změny jeho chování všiml, a proto se ho ptal, jestli je na něj naštvaný nebo jaký jiný důvod jeho divné chování má. Martin se chvíli vykrucoval, ale nakonec to Lukášovi prozradil. Lukáš byl zaskočený a v následujících dnech se začal sám Martina stranit. Ve škole se začal stýkat s jinými kluky, už se spolu nevidali po škole, na floorbalu si dával pozor, aby se k Martinovi moc nepřiblížil, byl ostražitý, aby se ho nedotkl, a když se po tréninku sprchovali, vždy čekal, až Martin bude z koupelny pryč. Všichni se tak dlouho divili, co se mezi takovými kamarády stalo, až jim to Lukáš řekl. V tu chvíli se s Martinem přestali všichni spolužáci bavit a při každé příležitosti dělali na jeho homosexualitu posměšné poznámky.

Zda v žákovském kolektivu panují předsudky vůči jiným než heterosexuálním lidem, je patrné na používání **homofobního jazyka**. Jedná se o používání takových slov, spojení a obrátů, v nichž se odrážejí negativní postoje vůči jiným než heterosexuálním lidem a celková nadřazenost heterosexuality.²⁴ Homofobní jazyk je převedením předsudků do každodenních interakcí. I kdyby předsudky nebyly použity vůči konkrétním žákům a žákyním, vzniká v jejich důsledku nepřátelské prostředí, v němž se mohou jednotliví chlapci a dívky cítit nepříjemně. Homofobní jazyk totiž vytváří v kolektivu normu odmítání homosexuality, případně i ostatních ne-heterosexuálních projevů. Takové klima je velice nepříjemné pro studující, kteří nejsou heterosexuální, ale i pro ty, kteří právě procházejí hledáním své sexuality.

Homofobní jazyk představují slova související s homosexualitou, která se používají k popisu aktivit, věcí nebo druhých lidí (bez přímé souvislosti se sexualitou) a která mají v daném kontextu negativní konotaci. Jedná se například o slova: teplouš, buzna, bukvice, homouš, teploušský, gayský²⁵. O významu takových slov je třeba se studujícími diskutovat, abychom zjistili, jak jim rozumí a zda je vnímají negativně (a tedy je používají v urážlivém smyslu). I v případě, že studující vnímají tato slova spíše v neutrálním významu, je důležité, aby si uvědomili, že jejich používáním zdůrazňují sexualitu i tam, kde není reálně podstatná, a mohou se nechtěně dotknout homosexuálních, bisexuálních a transsexuálních lidí.

24 Renold, 2002.

25 Slova, která odkazují za homosexualitu mužů, jsou podstatně čtenější. Chlapci se tedy více než dívky setkávají s neustálým připomínáním, že „správný muž“ je heterosexuální. Tlak na chlapce, aby působili skutečně maskulině, je tedy větší než tlak na dívky.

Zdánlivě nepodstatné a nesmyslné spojování homosexuality s aktivitami či věcmi staví v žákovském kolektivu hranici mezi tím, co je „normální“ a co je „nenormální“. Běžně můžeme slyšet komentáře typu: „Balet je pro teplouše.“, „To je obchod jen pro lesby, tam nic dobrého nemaj.“, „Podívej na ty barvy, růžová a fialová – ten graf je úplně gayskej.“

Homofobní obtěžování a šikana se projevují dlouhodobým používáním zesměšňujících a urážlivých verbálních poznámek, gest, mimiky, pohybů, vzkazů, fyzickými útoky a ignorováním žáků a žákyň, kteří nejsou heterosexuální nebo působí na své okolí málo maskulinně/femininně. Příčinou takového chování je přesvědčení, že heterosexuality je nadřazená všem ostatním variantám sexuality.

3.2. KDO A PROČ SE HOMOFOBNÍ ŠIKANY DOPOUŠTÍ

Popsat typy lidí, kteří páchají homofobní obtěžování a šikanu, je obtížné, neboť jsou velmi různorodí. Společné mají předsudky vůči všem jiným než heterosexuálním lidem a názor, že takoví lidé jsou méně hodnotní. Proto se vůči nim **cítí v převaze** a prostřednictvím obtěžování chtějí tuto převahu dát najevo a dále zvýšit.

Ovšem ne vždy je problematické chování vůči ne-heterosexuálním lidem homofobní a měli bychom jej považovat za obtěžování a šikanu. V některých případech se jedná o projev **osobní nejistoty**, s níž sexualita v životě dospívajících souvisí. V jiných jde o nejistotu celé skupiny, jaké místo by měla mít sexualita při utváření vztahů a určování míry **prestiže sociálního postavení** jednotlivých dívek a chlapců.

Když se dospívající setkají poprvé s homosexuálními, bisexuálními či transsexuálními lidmi, může to v nich vzbudit **překvapení a rozpaky**. V jejich důsledku se pak mohou setkání s těmito lidmi stranit, avšak ne proto, že by k nim cítili averzi, ale kvůli vlastním pochybnostem. Takové chování má samozřejmě také negativní dopady a nelze jej akceptovat, ale protože nevyplývá přímo z homofobie, je snazší žáky/žákyně prostřednictvím kvalitní výuky dovést k jeho změně.

Rozhovor s dívkami v šestém ročníku ZŠ, zda znají nějaké gaye či lesby: „Já jsem viděla dvě holky, co se líbaly. Jeli jsme zrovna s mámou v metru a ony seděly proti nám. Mně to jako nevadí, když spolu chodí holky nebo kluci. Ale bylo mi to takový divný se na ně koukat, aby si nemyslely, že je očumuju. Tak jsem se dívala jinam. Ale třeba si pak myslely, že se na ně nekoukám, protože mi je z nich zle.“

V případech otevřeného homofobního obtěžování a šikany, jejichž projevy byly popsány v předcházející části, je situace odlišná. Důvodem takového chování jsou **homofobní předsudky**, které nesou přesvědčení, že lidé s jinou než heterosexuální orientací jsou špatní. To ospravedlňuje následné ústrky vůči těmto lidem. Vedle homofobních předsudků může mít šikana i další příčiny²⁶:

- ➔ Člověk, který obtěžuje, se setkal v minulosti nebo v jiném prostředí s obtěžováním. Mohla to být natolik traumatická zkušenost, že snížila jeho sebevědomí, a on nyní využívá příležitost ponížení vrátit někomu jinému.
- ➔ Člověk, který obtěžuje, se cítí nejistý ohledně vlastní sexuality. Odmítá však přijmout, že by mohl být homosexuální, bisexuální či transsexuální. Šikana druhých je pak formou sebepřesvědčování a kompenzace.
- ➔ Člověk, který je svědkem šikany v kolektivu, se může přidat kvůli obavě, že pokud by se zastával obtěžovaného spolužáka či spolužačky, bude sám nařčen z homosexuality.

V rozhovoru se žákem sedmé třídy o vztazích v kolektivu zaznělo: „Kluci Pavlovi říkají, že je teplouš. Já mu tak ale neříkám. Přijde mi, že mu to asi vadí. Jenže oni to tak úplně nemyslí, je to spíš sranda, možná... Já se s Pavlem dlouho znám, my jsme spolu chodili už na dřívější školu. Je celkem fajn, mně nevadí. Ale klukům jo. No, kdybych se ho ale zastal, tak si začnou dělat srandu i ze mě. To nechci. Už takhle mají občas kecy, že spolu jezdíme stejným autobusem ze školy. Pak by určitě začali říkat, že jsme jako hrdličky. Už to vidím...“

Homofobní předsudky jsou silnější mezi muži než mezi ženami. Důvodem je genderový řád, který přisuzuje mužům významnější úlohu, a proto nedodržení představy o „správných mužích“ je z hlediska společnosti i jednotlivců více ohrožující než v případě žen²⁷.

26 Homophobic Bullying, 2007.

27 Ze sociologického hlediska je důvodem genderový řád, který problematizuje a zviditelňuje homosexualitu mužů více než homosexualitu žen. Na muže jsou kladeny vyšší nároky na to, aby byli „správnými“ muži a muži se navzájem kontrolují, aby z této představy nevybočili. Mužům je také v naší společnosti obvykle přisuzována disciplinující role a je u nich více tolerována agresivita vůči jiným. Ženy nemají z hlediska genderového řádu tak důležité postavení a není jim přisuzována sexuálně aktivní role. Ženská homosexualita se často bagatelizuje tím, že se považuje za dočasnou („ještě nepotkala toho pravého“) a dokonce se erotizuje (např. reklama na Fernet „Ať si holky dělají, co chtějí.“). Ženská homosexualita tak celkově méně ohrožuje genderový

Z větší části tedy nacházíme **homofobní obtěžování mezi chlapci**. Podle výzkumu společnosti Člověk v tísni z roku 2007 zastávalo 72 % chlapců na středních školách negativní postoj vůči gayům, zatímco mezi dívkami to bylo „jen“ 24 %.²⁸ Homofobie mezi muži je hlubší a chlapecké kolektivy se tak stávají z hlediska obtěžování či vylučování ne-heterosexuálních členů rizikovější. To však neznamená, že by se dívky homofobního obtěžování nedopouštěly. Spíše než odmítání druhých kvůli sexuální orientaci však u nich nacházíme odmítání kvůli nedostatečně maskulinnímu a femininnímu vzhledu a chování spolužaček/spolužáků.

K homofobnímu obtěžování dochází nejčastěji ve vztazích mezi studujícími, tzn. že původcem je žák/žákyně. Můžeme se však setkat i s případy, kdy homofobními předsudky trpí vyučující a uplatňuje je buď vůči studujícím, nebo vůči jiným vyučujícím. Dalším případem může být, že homofobní předsudky používají studující ve vztahu ke svým učitelům a učitelkám, kteří nejsou heterosexuální. Takové případy mají podobný původ a lze při setkání s nimi použít víceméně stejný přístup jako vůči homofobii mezi studujícími. Podle zahraničních zkušeností je navíc takových případů méně než obtěžování mezi studujícími. Proto se jim v této publikaci nevěnujeme podrobněji.

Homofobního obtěžování a šikany se dopouštějí žáci/žákyně se silnými předsudky vůči lidem s jiným než heterosexuálním zaměřením a chováním. Předsudky je vedou k přesvědčení, že homosexuální, bisexuální a transexuální lidé jsou méně hodnotní a že je ohrožují. V některých případech může být důvodem i vlastní negativní zkušenost s obtěžováním, pochybnost o vlastní sexualitě nebo obava z označení za gaje/lesbu. V některých případech nemusí být chování vyvolávající nepříjemné pocity u studujících, kterým je adresováno, vedeno snahou druhým ublížit, nýbrž může být důsledkem rozpaků a vlastní nejistoty. I takovému chování by se však vyučující měli věnovat.

řád společnosti. (Connell, 1995) Ovšem z psychologického hlediska může být hledání a vyrovnávání se s vlastní sexuální orientací pro jednotlivé ženy a muže různě náročné. Neplatí tedy, že pro homosexuální ženy by se jednalo vždy o méně náročný proces.

28 www.clovekvtsni.cz

3.3. VŮČI KOMU JE HOMOFOBNÍ ŠIKANA NAMÍŘENA

Stejně jako v případě těch, kteří obtěžují, ani v případě obtěžovaných není snadné přesně popsat, jaký typ lidí se stává obětí homofobního obtěžování a šikany. Opět jsou to lidé z mnoha hledisek pestří a rozdílní. Jejich společným znakem bývá **odlišnost vůči tradiční představě o „správných dívkách“ a „správných chlapcích“**.

Z toho ovšem nevyplývá, že všichni chlapci a dívky, kteří nejsou heterosexuální nebo kteří nemají dostatečně maskulinní a femininní chování a vzhled, se stanou obětí homofobní šikany. Druhým důležitým znakem je, že jsou v rámci kolektivu celkově ve znevýhodněné a asymetrické pozici, což znamená, že se ostatní spolužáci a spolužačky vůči nim cítí v převaze. Mnoho chlapců a dívek s homosexuální orientací či nemaskulinním/nefemininním vzezřením může mít dobré postavení v kolektivu, pokud mají jiné skupinou ceněné charakteristiky a pokud ve skupině panuje tolerance (tj. pokud skupina funguje zdravě).

Homofobní obtěžování a šikana bývají **namířeny vůči třem skupinám studujících**:

- ➔ homosexuální, bisexuální a transsexuální žáci a žákyně, kteří svoji sexualitu již projevili a jsou za to ostrakizováni;
- ➔ žáci a žákyně, kteří mají ve své rodině či mezi svými blízkými přáteli homosexuální, bisexuální a transsexuální lidi;
- ➔ žáci a žákyně, kteří jsou svým vzhledem a chováním odlišní od většiny dívek a chlapců (tj. nesplňují tradiční genderové představy o maskulinitě a femininitě, ovšem bez přímé vazby na jejich sexualitu), a je kvůli tomu vůči nim použito označení „homosexuál“, „gay“ nebo „lesba“, míněné jako nadávka.

SOU – Karel má o tři roky staršího bratra, který je gay. Když se to spolužáci dozvěděli, vymysleli mu přezdívku „buznabratr“, kterou mu napsali i na lavici.

První skupinu tvoří zejména dospívající, tj. žáci/žákyně na konci základní školy a na střední škole. Druhou a třetí skupinu pak tvoří studující všech věkových skupin, včetně dětí na 1. stupni ZŠ.

Bez ohledu na věk platí, že pro studující, kteří se stanou obětí homofobního obtěžování a šikany, je velmi těžké **svěřit se vyučujícím se svými zkušenostmi**. Důvodů může být několik:

- 1) je jim nepříjemné hovořit s vyučujícími o sexualitě;
- 2) nechťejí přiznat, že jsou obtěžováni, protože to vidí jako důkaz svojí neoblíbenosti v kolektivu a zároveň své neschopnosti situaci řešit;

3) nemají vůči učitelům/učitelkám důvěru a nevěří, že škola skutečně dokáže obtěžování zastavit.

Dlouhodobé homofobní obtěžování a šikana mají závažné **negativní následky** na studující, vůči kterým směřují. Nejpodstatnějšími jsou:

- ➔ strach ze spolužáků/spolužákyň a celkově ze školního prostředí, prožívání úzkosti v souvislosti s pobytem v blízkosti obtěžujících osob, vytvoření záporného vztahu ke škole; tyto nepříjemné pocity mohou vést až k absencím a zprostředkovaně tedy i ke zhoršování prospěchu a vyloučení ze studia;
- ➔ pocity osobního selhání a nedostatečnosti, snížení sebevědomí, nespokojenost se sebou samým a prožívání silných vnitřních tenzí, které mohou vést až k sebepoškozování či dokonce k sebevražednému chování.

Tereza žije na menším městě a chodí na střední školu. Když začala zjišťovat, že ji přitahují dívky, hledala různé informace o homosexualitě na internetu. Neměla ve svém okolí nikoho, s kým by si troufla o svých pocitech promluvit. Počítač bohužel neměla doma, a tak chodila do místní knihovny. Vždy si dávala pozor, aby kolem ní nikdo nebyl a nikdo nevěděl, na jaké stránky se dívá. Měla také připravenou výmluvu, že pracuje na referátu do školy. Jednou do knihovny přišly její dvě spolužačky, takže Tereza rychle od počítače odešla. Její spolužačky si sedly ke stejnému počítači a všimly si, které stránky Tereza navštívila. Netrvalo dlouho a věděla o tom celá škola. Nikdo Tereze do očí nic neřekl, ale setkávala se s postranními posměšky a pomlouváním. Našla například na tašce nalepený lísteček „hledám holku, zn. homo“ nebo v lavici časopis s článkem o lesbách. Její dvě kamarádky jí sice uklidňovaly, ať si z toho nic nedělá, ale ani od nich necítila úplnou podporu. Například jí totiž řekly: „O víkendu jdeme na diskotéku, seznámily jsme se s dvěma super klukama. Ty s námi asi nepůjdeš, tam by se ti nelíbilo.“ Tereza měla pocit, že ji nikdo nebere. Během několika měsíců se situace nelepšila, a proto se nakonec rozhodla, že ze školy odejde. Začala studovat na podobné škole ve větším městě, kde se cítila lépe. Nepříjemné pocity v ní ale zůstaly.

Jakmile dojde ve školní třídě k homofobnímu obtěžování mezi dvěma či několika málo studujícími, zbytek kolektivu na to vždy reaguje. Buď tím, že se proti němu postaví a tím obtěžování zastaví, nebo tím, že mu mlčky přihlíží, což vede k tomu, že se

obtěžování stává v plné míře šikanou, postupně mění sociální normy a začíná být pro **celý kolektiv** přijatelné. V tomto smyslu mají obtěžování a šikana vždy zásadní negativní dopady na:

- ➔ každého jednotlivého člena či členku třídy, kteří pocítují nejistotu a úzkost v důsledku toho, že jsou svědky ubližujícího chování;
- ➔ celou skupinovou atmosféru, která nemůže pozitivně stimulovat proces učení.

Homofobní obtěžování a šikana jsou namířeny na studující, kteří nejsou heterosexuální nebo mají ve své blízkosti lidi, kteří nejsou heterosexuální, nebo na okolí působí nemaskulinně či nefemininně. Homofobní obtěžování může být namířeno také vůči učitelkám/učitelům nebo od nich může pocházet. Významnější než charakteristiky konkrétních žáků a žákyň je klima v třídním kolektivu – pokud je pozitivní, nemusí se nikdo z výše uvedených skupin žáků/žákyň stát terčem obtěžování.

4. Co lze proti homofobní šikaně dělat?

Postup proti homofobnímu obtěžování a šikaně na školách by měl sledovat stejné principy jako aktivity proti šikaně obecně (jak školám doporučuje Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky ve školách a školských zařízeních a Program prevence šikanování ve školách²⁹ i řada odborných publikací).

Obecnou zásadnou je používat **komplexní opatření**, které vzniku obtěžování a šikany předcházejí, a dále mít připravené mechanismy pro řešení případů, kdy již k obtěžování a šikaně dojde. Aby vše fungovalo, je třeba si uvědomit, že při obtěžování a šikaně jde především o moc (tj. o získání či zvýšení vlastní převahy) a při delším trvání nabývá systémový charakter (tj. zasahuje celou skupinu, nejen bezprostřední aktéry).

V případě homofobního obtěžování a šikany je však navíc nutné pro lepší porozumění používat perspektivu **genderového řádu**. Musíme si být vědomi, že homofobie není charakterové selhání jednotlivých studujících, ale že předsudky týkající se ne-heterosexuálních lidí a lidí s nemaskulinním a nefemininním vzhledem či chováním jsou prostoupeny celou společností. Situace se sice začíná zlepšovat, ale bohužel stále ještě platí, že naše společnost je spíše homofobní a vyznává genderové stereotypy (odborně řečeno je „heteronormativní“).

4.1. PREVENCE HOMOFOBNÍ ŠIKANY

Předcházení homofobnímu obtěžování a šikaně může mít specifickou a nespecifickou podobu. Nespecifická prevence se týká celkového zkvalitňování atmosféry ve škole a vedení žáků/žákyň k vzájemnému respektu. Specifická prevence se soustřeďuje přímo na homofobní předsudky a jejich projevy ve škole.

²⁹ Metodický pokyn je k dispozici na www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-u-zaku-skol-a-skolni-program-na-www.msmt.cz/vzdelavani/skolni-program-proti-sikanovani-sikana.

Nejdůležitějším prvkem v prevenci je **explicitně odmítnout homofobii a homofobní obtěžování**, a to ve školním vzdělávacím programu, v prezentaci školy na webových stránkách či nástěnkách a zejména v každodenním jednání. Nelze jen předpokládat, že studující „samozřejmě vědí“, že takové chování je nepřijatelné. Pokud vedení školy i jednotliví vyučující (jako formální autorita i jako neformální vzory) jasně dají najevo, že považují homofobii za špatnou, pomohou studujícím pochopit nebezpečnost předsudků.

Ukázka z webových stránek jedné střední školy: „Žáci v naší škole tradičně tvoří velmi pestrou skupinu, ať již z hlediska individuálních zájmů, životní filozofie, budoucích plánů, biografických zkušeností, etnického či sociokulturního zázemí atd. Pestrost přináší velké nároky, ale také mnoho výhod. Ty podle našeho názoru převažují. Proto se v naší škole soustředujeme na podporování různorodosti a zároveň na rozvíjení respektu. Na naší škole se může uplatnit každý, kdo má zájem o studium – bez ohledu na to, zda je dívkou nebo chlapcem, Čechem či cizincem, bez ohledu na etnický původ, sexuální orientaci, vzhled...“

Na odmítnutí homofobie by mělo navazovat **vytvoření školních (třídních) pravidel**. Ta již konkrétně říkají, jaké chování je nesprávné a jak mohou být potrestáni ti, kteří se ho dopouštějí. Pravidla by se měla týkat nejen jasně ubližujícího chování, ale také tzv. homofobního jazyka. Vedle toho, že je vymezeno netolerovatelné chování, by měla pravidla také stanovit, jaké chování je žádoucí, aby studujícím byla zřejmá hranice mezi nevhodným a vhodným chováním.

Součástí pravidel by mělo být **stanovení postupů**, které mají využívat studující, kteří se stanou obětí nebo svědky homofobního obtěžování. Zejména se to týká **určení kontaktní osoby**, na kterou se mají obracet. Nejvhodnější je, pokud je takovým člověkem výchovná poradkyně/výchovný poradce nebo školní metodička/metodik prevence. Může to být však i další člověk, který je s danou problematikou náležitě seznámen.

Základní přehled o homofobním obtěžování a šikaně by prostřednictvím speciálního školení měli získat všichni vyučující. Účelem **školení** je, aby dokázali rozeznat homofobii, rozuměli, proč k ní dochází, a uměli proti ní zakročit, a dále aby oni sami nezastávali homofobní postoje. Podstatné tedy je, aby školení nebylo jen formální přednáškou. Mělo by mít minimálně tři části:

- 1) zmapování a diskuze o vlastních postojích učitelů/učitelek k homosexuálním, bisexuálním a transsexuálním lidem;
- 2) informace o homofobii a homofobním obtěžování zasazené do kontextu genderového řádu;

3) informace o možnostech školy v postupu proti homofobii a nácvik řešení praktických situací.

Základní informace o homofobii a homofobním obtěžování by se měly dostat také k rodičům studujících a samozřejmě k samotným žákům a žákyním. V jejich případě se může jednat o **speciální diskuzní semináře či workshopy** podobné těm, které se dělají k problematice kouření či drog. Důležité je, aby obsahovaly nejen faktické údaje o sexuálních orientacích a o předsudcích, které ve společnosti panují, ale také aktivity zapojující žáky/žákyně a ovlivňující jejich postoje (nejlépe aktivity inspirované zážitkovou pedagogikou, jako je hraní rolí či diskuze nad reálnými příběhy³⁰).

Zároveň s tematickými semináři by měla být tato problematika zahrnuta do standardní **výuky školních předmětů**. Nejlépe se samozřejmě nabízí sexuální, občanská a rodinná výchova³¹ a jim odpovídající vzdělávací oblasti, vzdělávací obory a průřezová témata podle rámcových vzdělávacích programů (podle RVP ZV a RVP G zejména vzdělávací oblasti Člověk a zdraví a Člověk a společnost).

Ale ani výuka zdánlivě vzdálených předmětů by neměla tato témata zcela opomíjet. Například lze ve výkladových a procvičovacích příkladech pracovat s homosexuálními páry a rodinami (slovní úloha z matematiky může znít: *Petr s Matějem si vybírají ze dvou sedacích souprav, jejichž ceny se liší o 37 %*), ve výuce jazyků lze používat texty, které se primárně týkají jiných témat (např. domácnost, povolání, volný čas), avšak pojednávají je také ve spojení s ne-heterosexuálními lidmi.

Další možností je poukazovat na to, že mezi významnými osobnostmi byla a je řada homosexuálních, bisexuálních a transsexuálních lidí, což pomáhá odstranit negativní předsudky. Pokud například v nějakém předmětu je zmíněno, že člověk, o němž se hovoří (např. člověk proslavený ve fyzice, literatuře, hudbě či politice), byl homosexuální, měli by vyučující tuto informaci zasadit do dobového i personálního kontextu a citlivě reagovat na případné žákovské komentáře.

30 Některé aktivity obsahuje metodická část této publikace, další si mohou školy samy vytvořit mírnou úpravou materiálů z webových stránek zabývajících se homosexualitou, genderovými stereotypy nebo šikanou (viz kapitola 4.3). Na webových stránkách týkajících se jiných než heterosexuálních orientací bývají osobní zpovědi lidí, kteří prošli comingoutem (tj. uvědomili si a zveřejnili svoji sexuální orientaci), jež lze velmi dobře využít pro podobné aktivity. Navíc je dobré studující s existencí takových stránek seznámit, aby se na ně mohli obracet ti, kteří potřebují podporu v hledání své sexuality. Webové stránky mohou být zajímavých zdrojem informací pro vyučující i pro studující; jejich použití ve výuce je však plně na zodpovědnosti konkrétních učitelů a učitelek, kteří by měli zvážit připravenost žákovského kolektivu.

31 V roce 2009 byla vydána publikace *Na cestě k vlastní rodině: Kapitoly z rodinné výchovy*, která je moderní pomůckou k výuce rodinné výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií. Jedna z kapitol se týká také sexuality a v kontextu českých učebnic rodinné výchovy netradičně pojednává o homosexualitě. Publikace je k dispozici na webových stránkách www.osops.cz.

Stejně tak by vyučující všech předmětů měli vystupovat proti homofobním projevům v rámci kolektivu a například poukazovat na **nevhodnost homofobního jazyka** (komentáře „To je teploušský!“, oslovení „buzno“, „lesbo“).

Pro studující, kteří cítí nejistotu ohledně vlastní sexuality nebo postavení v kolektivu, je vhodné, aby škola nabízel(a) cestu anonymního či velmi důvěrného svěření. Vedle možnosti promluvit si s výchovnou poradkyní/výchovným poradcem či školní metodičkou/metodikem prevence je dobré zřídit **schránku důvěry** (fyzickou, e-mailovou nebo internetovou). V nich mohou studující pokládat **anonymně** jakékoliv dotazy, na něž pověřený vyučující odpoví a odpověď spolu s otázkou (popřípadě mírně upravenou, aby skutečně nebylo možné určit, kdo otázku psal) zveřejní na nástěnce či na školním webu. Pokud se škola obává, že vyučující nedokáže otázky zodpovědět, mohou studujícím doporučit navštívit již existující internetové poradny³².

Dotaz na schránku důvěry na ZŠ: Mám podezření na svou nejlepší kamarádku, že je lesba... To mě tak neděsí, ale děsí mě, že jsem lesba já... Upřímně: nahé mužské tělo mě přitahuje MÍŇ než ženské!!! Bojím se moc, že je to pravda...

Škola by měla navíc aktivně zjišťovat postoje a zkušenosti všech žáků/žákyň s homofobním obtěžováním a šikanou, tj. nespolehat se jen na to, že si vyučující takového chování všimnou nebo že se s ním přijdou studující svěřit. **Mapování postojů a zkušeností** by mělo probíhat anonymně, plošně a pravidelně (nejlépe jednou za rok za dva). Nemusí se týkat pouze homofobie – naopak, ideální je, pokud spojíme více témat dohromady a vytvoříme dotazník na celkové zmapování narušených vztahů³³ či dokonce na více problémových jevů. Na základě výsledků pak lze připravit pro školu či třídu konkrétní opatření „šitá na míru“.

32 Nejvhodnější je zjistit, jaké internetové poradny již studující na konkrétní škole navštěvují, prohlédnout si je a pak ty, kde odpovědi považujeme za odborně i hodnotově zdařilé, zveřejnit na školním webu či nástěnce. Rozhodně je ale potřebné předem ověřit kvalitu internetové poradny.

33 Lze se inspirovat např. depistážními dotazníky proti šikanování (Kolář, 2001).

4.2. ŘEŠENÍ PŘÍPADŮ HOMOFOBNÍ ŠIKANY

Pokud ve škole již dojde k výskytu homofobního obtěžování a šikany, je nutné, aby se každý takový případ důkladně vyřešil. Vedení školy tím dá nejlépe najevo, že homofobie skutečně není tolerována, což podpoří účinnost všech dalších preventivních opatření.

Skutečnost, že se ve škole vyskytuje homofobní obtěžování, může být odhalena několika způsoby. Buď si takového chování všimnou vyučující, nebo se přijde svěřit obtěžovaný žák či žákyně (případně jeho rodiče), nebo se přijde svěřit svědek/svědkyne takového chování, nebo je případ anonymně nahlášen ve schránce důvěry či v depistážním dotazníku. Pro každý takový případ je postup mírně odlišný. Zde však popíšeme principy, které jsou při objasňování všech konkrétních případů společné³⁴:

- ➔ Každému podnětu **věnujte pozornost**. Nezelehčujte případy, v nichž se vám projevy nezdají tak závažné (např. jednalo se jen o vtip, nedošlo k fyzickému útoku).
- ➔ Při objasňování všech případů **postupujte podle pravidel**, která jste zformulovali již v rámci prevence. Pravidla stanovují, jaké chování je netolerovatelné a jaké mohou být použity tresty.
- ➔ Než o případu rozhodnete, **shromážděte co nejvíce informací**. Nepředpokládejte podobnost s jiným případem, nedejte na své „předporozumění“ tomu, co se stalo. Postupujte individuálně.
- ➔ Během objasňování si promluvte se studujícími, kteří byli obtěžováni, i s těmi, kteří obtěžovali. S každým si promluvte zvlášť. **Nekonfrontujte je**. Zjistěte také informace od celé skupiny (využijte k tomu skupinový či individuální rozhovor, sociometrický dotazník, pozorování atd.).
- ➔ Pokud se obtěžování prokáže, je nutné ty, kteří se ho dopouštěli, **potrestat**.
- ➔ Pokud již trvalo obtěžování delší dobu, je nutné **pracovat s celým kolektivem**. Je vhodné, aby třída prošla detailní skupinovou diagnostikou a následně intervenčním programem, který pomůže zlepšit narušené vztahy. K tomu je dobré oslovit pedagogicko-psychologické poradny či

34 Doporučení vycházejí zejména z publikace Homophobic Bullying, 2007, dále z metodického pokynu k prevenci a řešení šikanování, Školního programu proti šikanování a z publikací Kolář, 1997; Bendl, 2003.

specializované agentury³⁵. V případě homofobní šikany je ale nutné dbát na to, aby program skutečně byl zaměřen i na odstranění homofobních předsudků.

- ➔ O případu je třeba **ve škole otevřeně hovořit**, a to jak s ostatními studujícími a jejich rodiči, tak s celým pedagogickým sborem. Pokud to lze, je vhodné zachovat anonymitu (tj. nemluvit o konkrétních osobách). Okolnosti a průběh případu (bez jmen) by ale měly vejít ve známost a mělo by se k nim přistupovat jako ke zdroji poučení.

4.3. KAM JÍT PRO INSPIRACI

V českém prostředí dosud neexistují materiály pro školy, které by obsahovaly konkrétní doporučení, jak koncipovat výuku, aby nepodporovala homofobii, nebo jak vést intervenční programy proti homofobnímu obtěžování. Do budoucna však jistě takové materiály vznikají, ať již z iniciativy neziskových organizací, či státu.

Do té doby je třeba vycházet buď ze zahraničních materiálů, nebo z českých materiálů, které se však specificky nezabývají homofobní šikanou, a je proto nutné je upravovat. Zde nabízíme webové stránky, které je užitečné v souvislosti s homofobním obtěžováním navštívit. Jedná se o weby občanských sdružení či různých neformálních skupin, proto je třeba vždy dobře zvážit, které informace a jakým způsobem ve výuce použít.

Zahraníční webové stránky, které obsahují přímo materiály týkající se homofobního obtěžování a šikany ve škole:

www.teachernet.gov.uk/publications, www.antibullying.net, www.kidscape.org.uk, www.lgbtyouth.org.uk, www.stonewall.org.uk/at_school, www.cfchildren.org/programs/hot-topics/bully/bullyharass, www.anti-bullyingalliance.org.uk aj.

České webové stránky, které se týkají:

- ➔ šikany na školách: www.minimalizacesikany.cz, www.sikana.cz, www.sikana.org, www.silnibeznasili.cz, www.odyssea.cz, www.varianty.cz aj.;
- ➔ homosexuality a LGBT: www.partnerstvi.cz, www.sexus.cz, www.stud.cz, www.lesba.cz, glbtiporadna.unas.cz,

35 Např. Klíč (www.osklic.cz), Prev-centrum (www.prevcentrum.cz), Triangl (www.mcssp.cz) aj.

www.gate.cz, www.holky-brno.info, www.004.cz, www.gl.cz,
www.elnadruhou.cz, www.transforum.cz, www.translide.cz,
www.mezipatra.cz³⁶ aj.;

→ genderového řádu v souvislosti se vzděláváním:
www.osops.cz, www.genderstudies.cz³⁷, www.gendernora.cz,
www.nesehnuti.cz aj.

36 Každoroční festival filmů s homosexuální tematikou Mezipatra realizuje dílčí projekt Filmem proti šikaně, který mohou školy velmi dobře využívat. Stejně tak řadu námětů obsahuje i projekt Jeden svět do škol, který se koná v rámci festivalu dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět (www.jedensvet.cz).

37 Gender Studies spolu s Poradnou pro občanství realizují projekt Rozmanitostí proti šikaně, v jehož rámci pořádají diskuze na školách. Bližší informace na webu www.feminismus.cz.

5. Shrnutí

Homofobie je v české společnosti stále poměrně rozšířená. Velké množství lidí se domnívá, že lidé s jinou než heterosexuální orientací nebo lidé, kteří nejsou zcela femininní či maskulinní, jsou „divní“. Žáci a žákyně tyto předsudky přejímají a kombinují je se svou zvýšenou citlivostí vůči sexualitě, která se v nich začíná v souvislosti s dospíváním probouzet, a také se svou potřebou být součástí vrstevnických part, v nichž je velmi důležité, aby člověk splňoval představy o „správném klukovi“ a „správné holce“.

Z těchto důvodů je homofobie ve školách velmi silně přítomná. Pokud tomu školy nevěnují pozornost, může se snadno stát, že přeroste v otevřené ubližování lidem, kteří jsou podle homofobních předsudků jiní. Takovými lidmi jsou dívky a chlapci, kteří nejsou heterosexuální (již si to uvědomili, či si to právě uvědomují, a okolí to o nich ví), nebo dívky a chlapci, kteří mají v rodině či mezi svými blízkými přáteli ne-heterosexuálního člověka, nebo dívky a chlapci, kteří svým chováním či svým vzhledem nepůsobí zcela femininně či maskulinně, a proto se stereotypně předpokládá, že jsou homosexuální.

Takoví studující se mohou stát obětí homofobního obtěžování a šikany, která nabývá podoby zesměšňujících či urážlivých verbálních poznámek, vzkazů a obrázků, ale také fyzického násilí. Všechny formy jsou velmi nebezpečné a mohou v psychice obtěžovaného chlapce či dívky způsobit dlouhodobé následky. Homofobní obtěžování a šikana mohou rovněž poškodit celou skupinu, neboť se v ní studující přestávají cítit jistě a bezpečně. Nepřátelské klima může zvláště silně doléhat na dívky a chlapce, kteří sice nejsou terčem těchto poznámek, ale právě jsou ve stavu hledání své sexuality. Napětí, které existuje v kolektivu, kde se odehrává obtěžování, působí i na všechny ostatní. To se negativně projeví na jejich vztahu ke škole a na jejich školních výsledcích.

Žákovský kolektiv není jediným místem, kde může k homofobnímu obtěžování dojít. Homofobní předsudky se mohou projevat také ve vztahu vyučujících ke konkrétním žákům a žákyním nebo naopak ve vztahu studujících ke konkrétním učitelům a učitelkám či v rámci pedagogického sboru.

Existuje tedy mnoho závažných důvodů, proč by se škola měla snažit proti homofobii bojovat. Aby byly její snahy úspěšné, je třeba postupovat komplexně. Například tak, jak to navrhuje následující seznam kroků.

Návrh pro vedení škol a vyučující, jak budovat školu bez homofobního obtěžování

- ➔ Rozvíjejte efektivní výuku všech témat, která se týkají sexuality a její úlohy v životě jednotlivých lidí i celé společnosti tak, aby studující měli dostatek informací. Neviditelnost či tabuizace homosexuality, bisexuality a transsexuality vytváří prostor pro posilování stereotypů a předsudků, vytváří nepřijemné prostředí pro osobnostní rozvoj a umožňuje vznik homofobního chování. Neignorujte dotazy na sexuální problematiku ve zdánlivě nesouvisejících tématech.
- ➔ Dávejte jasně najevo, že na vaší škole je homofobie nepřijatelná. Zmiňujte své snahy o snižování homofobie a homofobního obtěžování ve svých projevech, v materiálech pro studující a jejich rodiče, na webových stránkách atd. Zařaďte tento cíl do školních pedagogických dokumentů. Zdůrazňujte, že vaše škola je určena všem žákům a žákyním, včetně dívek a chlapců s jinou než heterosexuální orientací – aby žáci/žákyně byli ve vaší škole úspěšní a spokojení, jsou důležité jiné charakteristiky než jejich sexualita.
- ➔ Realizujte školení o homofobii a homofobním obtěžování pro vyučující, ale také pro studující a jejich rodiče. Materiál o tom, co je homofobie, jak ji rozpoznat a jak se jí bránit, by měl být zveřejněn na školním webu a nástěnkách. Klíčové je, aby homofobní postoje nezastávali vyučující.
- ➔ Nepřehlízejte žádné náznaky homofobie, a to ani takové, které mají charakter humoru nebo nepodstatných poznámek. Snažte se s žáky/žákyněmi o takovém chování diskutovat. Homofobní chování pojmenujte. Ukazujte možné dopady homofobního chování na konkrétní dívky a chlapce.
- ➔ Formulujte pravidla, která jasně vymezi, jaké chování považujete za nevhodné (např. nadávky, poznámky, vzkazy, zesměšňování) a jaké tresty mohou být použity vůči lidem, kteří se takového chování dopouštějí. Pravidla zveřejněte na webu školy a na nástěnkách.
- ➔ Navrhněte obecný postup pro žáky a žákyně, kteří se setkají s homofobií a homofobním obtěžováním. Jasně určete, na

koho a jakým způsobem se mohou obrátit. Postup by měl být součástí pravidel.

- Pokud dojde k výskytu homofobního obtěžování, řiďte se při jeho objasňování navrženými pravidly a postupy. Ke každému případu však přistupujte individuálně.
- Vytvořte možnosti, aby se studující mohli důvěrně (anonymně) poradit o svých pocitech a zkušenostech souvisejících se sexualitou. Zřídte schránky důvěry či internetovou poradnu, kde na dotazy bude odpovídat dobře připravený učitel či učitelka. Informujte žáky/žákyně o materiálech a webových stránkách, které se zabývají homosexualitou, genderovými stereotypy a šikanou.
- Pravidelně zjišťujte, jak se studující ve škole cítí a zda nemají zkušenosti s homofobním obtěžováním. Využívejte k tomu buď anonymní depistážní dotazníky, nebo skupinové diskuze či další techniky.

Část II



Didaktická aplikace tématu

RICHARD BRAUN

1. NĚKTERÉ TECHNIKY

Hry s psychologickým obsahem se stávají stále více součástí moderně pojaté výuky na našich školách. Pomáhají otevírat aktuální témata, nabízejí atraktivní prostor pro sebevypáření a formování osobnosti mladých lidí prožitkem. V následujících řádcích nabízejíme ukázkou šesti technik, které může vyučující použít ve svých hodinách. Zvolili jsme techniky nenáročné z hlediska vedení i samotného provedení ve třídě při vyučování. Lze je ovšem modifikovat. Zdatní pedagogové mohou využít výtvarných, hudebních či literárních postupů. Výborně se osvědčila i dramatická či filmová ztvárnění.

Metodika takových technik je stejná jako u jiných prožitkových metod, které se studenty vedeme, jen je potřeba dát pozor na to, že se toto téma může někoho osobně týkat a možné negativní zpětné vazby jej mohou zraňovat. Jasně pozitivní podpůrné postoje pedagoga mohou naopak dát podporu.

Měli bychom vzít v potaz i to, že kdokoliv ze studentů může mít i negativní zkušenost ze svého života s gayem či lesbou, a toto téma pro něj může být tedy problematické.

Jak vypadá gay/lesba? (brainstroming)

Cíl: Úvodní uvolňující komunikační technika ukazující zažitě stereotypy a předsudky. Jejich zviditelnění pomáhá v jejich odstraňování.

Časová náročnost: cca 15 minut (lze upravovat)

Od kolika let je aplikace vhodná: od nejvyšších tříd základní školy, především však na střední škole

Instrukce k realizaci: Techniku lze zadat ve dvojicích, ve skupince studentů či v celé třídě. Každá z těchto variant má své výhody. Instrukce: *Napište, jak poznáte, že je chlapec (muž) gay či dívka (žena) lesba?* Cca 5–8 minut necháme na samostatnou práci.

Následná práce se skupinou: Následná diskuze přináší hlavní efekt techniky. Na příkladech se dá vystopovat mnoho stereotypů, a můžeme také rozvinout diskusi, proč to děti tak vidí. Je to vliv médií, karikování atd.? Naopak lze podpořit takové postřehy, které gay/lesbickou minoritu neoddělují. Po diskuzi si můžeme znovu položit otázku, jak vypadá gay či lesba.

Doporučené otázky při rozboru: Z čeho jste vycházeli při sepisování znaků gaye a lesby? Kdo vytváří naši představu o gayích a lesbách? Znáte nějakého gaye či lesbu? Poznali byste na něm/na ní jeho/její orientaci? Proč se ozýval smích při vaší práci?

Případná rizika spojená s aplikací: Je docela možné, že se budou studenti při práci „dobře bavit“, což je docela pochopitelné. Pro mnohé je to ještě stále tabuizova-

né téma, o kterém se nemluví snadno. Klid a nadhled pedagoga může tento počáteční ostych překonat. Jeho uvolněná komunikace o homosexuální orientaci bude hodna následování. Nezapomínejme, že smích může být také únik od tématu.

Práce s tiskem

Cíl: Posunout vnímání homosexuálního zaměření dětmi od senzace či aféry k lidskému příběhu.

Časová náročnost: cca 15–20 minut

Od kolika let je aplikace vhodná: od nejvyšších tříd základní školy, především však na střední škole

Instrukce k realizaci: Studenti sami (nebo pedagog) mají připravené výstřižky z novin (nejlépe bulvárních) a časopisů, kde je tématem (a třeba ani ne hlavním) sexuální orientace některého z aktérů. Úkolem studentů je, aby analyzovali, proč je sexuální orientace v článku zmíněna. (Je důležitá pro obsah zprávy? Je uvedena pro zvýšení atraktivity článku? Je nezbytnou informací?) Doba přípravy je závislá na rozsahu článku, cca 8–10 minut.

Následná práce se skupinou: Následná diskuze přináší hlavní efekt techniky. Na konkrétních příkladech se ukáže, jak s informacemi pracují média a proč tomu je právě tak. Studenti mohou posoudit i etickou stránku. Diskuzí se mohou otevírat další otázky. Lze se pokusit i o poopravení obsahu zprávy tak, aby neobsahovala bulvárnost atd. Návrat k člověku, o němž je zpráva; podpora empatie je nesmírně důležitá.

Doporučené otázky při rozboru: Byla informace o sexuální orientaci zásadní a nezbytná? Považujete tuto informaci za citlivě, taktně a eticky podanou čtenářům? Kde je hranice soukromí slavných a jakékoliv osobnosti vůbec? Jak situaci může prožívat ten, o němž je článek napsaný, a jeho blízcí? Proč tedy média takto postupují? Může být tato informace k něčemu užitečná? Umíte si představit, že by sexuální orientace mohla sehrát pozitivní roli ve vnímání slavné osobnosti? Jsou nějaká další mediálně atraktivní témata, která novináři rádi uvádějí?

Případná rizika spojená s aplikací: Technika by neměla vést k deklamování frází o etice a pochopení. Jde o to, aby studenti mohli na problém nahlížet z různých úhlů pohledu, což jim v běžném životě nebývá umožněno. Rizikem může být pouze to, že studenti neprojeví dostatečnou dávku empatie a skončí u povrchního hodnocení.

Pomoc

Cíl: Pomocí motivačního příběhu se vžít do situace homosexuálně orientovaného jedince a zkusit řešit problém jeho očima

Časová náročnost: cca 15 minut

Od kolika let je aplikace vhodná: v nejvyšších třídách základní školy a na střední škole

Instrukce k realizaci: Studentům přečteme motivační příběh a necháme je (samostatně, ve dvojicích či ve skupince) vymyslet, jak by měl hlavní hrdina postupovat a svůj problém vyřešit. Co mu poradit, aby nemusel udělat nic, zač by se pak musel stydět. Podporujeme originální nápady.

Následná práce se skupinou: Diskuze přináší hlavní efekt techniky. Rozborem jednotlivých nápadů můžeme dojít k poznání, jak obtížné to mají homosexuální jedinci ve svém životě. Dalším výstupem může být, že podobnou situaci už někdo zažil (třeba v kontaktu chlapec – dívka). Jak tehdy postupoval, když se chtěl s dívkou sejit? Jaké byly jeho nejistoty?

Doporučené otázky při rozboru: Jaké city Zdeněk prožíval? Mají to gayové a lesby obtížné při vyjadřování svých citů? Proč nemusí heterosexuálové vymýšlet různé originální nápady, jak se sejit s někým milovaným? Jsou naše doporučení etická? Co z toho prožívají i heterosexuální chlapci a dívky a co je specifické pro gaye a lesby?

Případná rizika spojená s aplikací: Technika nemá vážnější úskalí, případné odlehčování smíchem mívá jasné důvody. „Cizí“ příběh dostatečně zachovává anonymitu a bezpečí. Rušivě může působit, pokud si studenti najdou nějaké neetické řešení a budou na něm trvat. Dobrému výsledku může významně napomoci, pokud se skutečně podaří vytvořit atmosféru změněné „normality“.

Motivační příběh

Píše se rok 2085. Vše je trochu jiné, než jak jsme to znali my. Nyní se spolu seznamují, žijí, žení se a vdávají vždy dvě dívky nebo dva kluci. Tak vidíte po ulicích dvojice mladých lidí stejného pohlaví, jak se drží za ruce a procházejí se po městě. Trvá to již desítky let, tak je to normální. I odborníci přišli na to, že jsou lidé daleko šťastnější než před mnoha lety. Dva kluci-sportovci si spolu skvěle rozumí, dvě dívky, co rády nakupují, se také dobře shodnou. Nikomu se to nezdá divné. „Staré časy“ si už nikdo nepamatuje. Takhle je to nyní běžné.

Marek a Zdeněk spolu žijí již dlouho. Marek je architekt a má svou vlastní firmu. Dbá na své zdraví, denně posiluje, dopřává si čas na sport. Zdeněk,

lékař, je o dva roky starší a je větší lenoch, raději sáhne po knížce či filmu, rád se dobře nají. Občas se kvůli tomu s Markem hádají.

I tenhle večer byl Zdeňkův nápad. Vybral vynikající restauraci a na večer zamluvil stůl. Už dlouho si nikam nevyšli. Těšili se oba. Hezky se oblékli a slušelo jim to. Na stole hořely svíčky a hrála příjemná hudba, číšník byl pozorný a nabízel speciality dne. I Marek se zřejmě cítil dobře, nešetřil úsměvy, občas Zdeňkovi pohladil ruku. Mluvili o příští dovolené.

Skvělý večer. Jídlo bylo znamenité a nálada úchvatná. Zdeněk sledoval svého Marka, když tu se stalo něco, na co rozhodně nebyl připraven. Od dveří se k vedlejšímu stolu blížila dívka. Čekala na ni její přítelkyně. Smály se na sebe. Zdeněk té situaci vůbec nerozuměl. Co se to v něm děje? Sleduje ladné křivky dívčího těla, chůzi na vysokých podpatcích a cítí, jak se v jeho těle odehrává něco dramatického. Hůř se mu dýchalo, ruce se potily, možná trochu zčervenal. Marek si na něm ničeho nevšiml a pokračoval v hovoru o problémech své firmy.

Zdeněk se ale nemohl soustředit. Stále pokukoval k sousednímu stolu. Seděla tam, krásné dlouhé vlasy, štíhlou nohu přes nohu a usmívala se. Bože, jak ta se usmívala! Dával si pozor, aby si ničeho nevšimla. Kdo ví, co by si o něm myslela.

Marek se zeptal: „Posloucháš mě vůbec?“ „Promiň, jsem asi unaven.“ Všiml si toho, že se nesoustředil, pomyslel si Zdeněk. „Chceš už jít domů?“ „Ne, ne!“ vyhrkl rychle, až se sám lekl. Jak jí to jen sluší! Jak svůdně drží ruku u pusy, když si jemně podepírá hlavu... Pak pohledem klesal níž a prohlížel si její tělo... Napadlo ho chvilku, jak by asi vypadala, kdyby neměla šaty...

Ty myšlenky ho strašně vyplašily! Bože, na co to myslí? Je asi úchyl! Proboha, co to jen dělá? Proč se nemůže od toho pohledu odpoutat? Vždyť kouká na holku! No to snad ne.

Nasadil neutrální výraz a dál poslouchal, co mu Marek vypráví, snažil se, aby si nikdo ničeho nevšiml. Objednal si kávu. Když mu ji číšník přinášel, zdálo se mu, že ta neznámá dívka ho pozoruje a že se usmívá! Ne, to asi jen tak vypadalo... Ale teď znovu, no jistě, pozoruje ho, jen tak lehce a nenápadně. Je to možné?

Marek si na chvilku odskočil a Zdeněk se rozhodl, že tomu přijde na kloub. Na neznámou dívku se zpříma podíval a čekal, co ona. Ona mu pohled opětovala, usmála se, ale pak sklopila zrak. Bože, ta je krásná! Má nádherné řasy a veliké, výrazné oči. Drží vidličku tak něžně..

Marek se znovu vracel ke stolu a Zdeněk si jasně uvědomil, že ho krásná dívka velmi přitahuje. A co víc, má pocit, že ani on jí není lhostejný. Chtěl by se s ní setkat jen tak ve dvou, popovídat si, seznámit se...

Co má dělat?

Můj přítel, má přítelkyně

Cíl: Nácvič vhodných technik, jak pomoci příteli či přítelkyni v procesu coming-outu; zpřístupnit praktickou formou, co vlastně comingout je.

Časová náročnost: cca 20 minut

Od kolika let je aplikace vhodná: v nejvyšších třídách základní školy, především však na střední škole

Instrukce k realizaci: Techniku je vhodné zadat ve skupinkách po čtyřech (ideální je, aby byly zastoupeny dívky i chlapci). Skupinka dostane za úkol rozmyslet, jak by se zachovali v případě, že by se jejich nejlepší kamarád či kamarádka svěřil/svěřila s informací, že má homosexuální orientaci. Ideální je, aby kluci reagovali na „sdělení“ kluka a dívky na „sdělení“ dívky. Vzájemně si mohou porovnat návrhy svého dalšího jednání.

Zadání je možné různě variovat. Užitečnou variantou je zadání, jak se zachovat, když homosexuální kamarád či kamarádka sdělí i to, že jsou zamilovaní právě do něj/ní.

Následná práce se skupinou: Následná diskuze přináší hlavní efekt techniky. Rozbor by měl vést k citlivému reagování na intimní sdělení kamaráda či kamarádky. Empaticky přemýšlet o tom, co homosexuální jedinec prožívá, čím se může trápit v prožívaném comingoutu. Je jasné, že úplně největší úspěch by technika měla, kdyby si reakce mohl poslechnout i ten, jehož se to přímo osobně týká.

Doporučené otázky při rozboru: V čem je situace gaye či lesby odlišná od vaší? Jak zareagovat, abyste někomu neublížili? Jak zdvořile a taktně odmítnout city druhého? Změnili byste své chování vůči ní/němu? V čem by mohlo být největší úskalí vašeho dalšího kamarádství/přátelství?

Případná rizika spojená s aplikací: Obvykle nejsou s touto technikou problémy, pokud se podaří nastavit vhodné klima. Větší míru empatie projevují dívky. Případné odlehčení této techniky smíchem má opět jasné pozadí.

Jak se mohou gayové a lesby seznámit

Cíl: Další technika umožňující pochopit situaci gayů a leseb a posilovat empatii.

Časová náročnost: cca 20 minut

Od kolika let je aplikace vhodná: lze aplikovat u vyspělých jedinců již na základní škole, ale hlavní těžiště je střední škola

Instrukce k realizaci: Techniku lze zadat ve dvojicích, ve skupince studentů či v celé třídě. Každá z těchto variant má své výhody. Instrukce: *Přemýšlejte a napište, co*

bychom poradili svým gay přátelům či lesbickým přítelkyním, jak a kde se mohou seznamovat se svými partnery či partnerkami. Cca 10 minut necháme na samostatnou práci.

Následná práce se skupinou: Následná diskuze přináší hlavní efekt techniky. Měla by poukázat na nelehkou situaci gayů a leseb při seznamování. Studenti mohou uvažovat o různých formách seznámení, jejich výhodách a úskalích. Většina studentů konfrontuje i své možnosti seznámení a diskuze se obvykle stáčí k obecnějším otázkám.

Doporučené otázky při rozboru: V čem je seznamování gayů a leseb těžší? V čem je jejich situace stejná jako u heterosexuálů? Jsou nějaké formy seznamování více efektivní? Jak byste tuto situaci řešili vy?

Případná rizika spojená s aplikací: Téma seznamování a potažmo i sexuálního života gayů a leseb může být náročné. Zlehčování je tedy možnou komplikací.

Výhody a nevýhody

Cíl: Pokročilá komunikační technika, umožňuje otevřeně hovořit o homosexuální orientaci, nahlédnout do prožívání gayů a leseb.

Časová náročnost: cca 25 minut

Od kolika let je aplikace vhodná: ideálně pro střední školu

Instrukce k realizaci: Techniku je vhodné zadat v menších skupinkách. Instrukce: *Napište, co může chlapci či dívce jejich odlišná sexuální orientace v životě přinášet a co jim naopak bere.* Cení se originalita. Čas na samostatnou práci ve skupince je cca 10 minut. Výsledky je pak možné zapisovat na tabuli. Na závěr je také možné přechíst níže uvedené „zisky“ a „ztráty“, tak jak je skutečně viděla skupina mladých gayů na svém prázdninovém pobytu.

Následná práce se skupinou: Závěrečná diskuze je poměrně náročná, neboť studenti svádí k bagatelizování či karikování. Pokud se však navodí atmosféra porozumění, pak je velmi posilující. Na pedagoga jsou kladeny nároky na udržení této atmosféry. Navést diskutující na skutečnou „inventuru“ v životě homosexuálů vyžaduje výraznou míru empatie.

Doporučené otázky při rozboru: Které „zisky“ či „ztráty“ vás zaujaly? Co jste si ve skupince uvědomili ze života gayů a leseb? Jak by vypadal seznam, pokud bychom mluvili o „ztrátách“ a „ziscích“ heterosexuální orientace? Co může společnost udělat pro homosexuální menšinu? Co můžeme udělat my osobně pro homosexuální menšinu?

Případná rizika spojená s aplikací: Jak již bylo řečeno, jedná se o náročnou techniku, kde je aktivní spolupráce studentů důležitá. Riziko je tedy v tom, že nenastane potřebná atmosféra. Náročnost na empatii může způsobit nástup povrchních a nucených odpovědí, nudy a vzdálení se od tématu.

A jak hodnotila svou situaci skupinka 19 mladých gayů v létě 2009?

Vybrali jsme některé odpovědi:

Co mi moje orientace přinesla? Větší toleranci k ostatním, snahu pochopit odlišnost, prožití krize, která posouvá a zoceluje, zdravější vztahy, předčasné dospívání, pocit vyčleněnosti, jiný úhel pohledu na svět, dispozici ocenit krásu mužů, nutnost hledat nevyšlapané cesty.

Co mi moje orientace vzala? Snadné seznamování a výběr životního partnera, rodičovství, hodnocení žen po sexuální stránce, kamarádství s muži, možnost být podle rodičů normální, pocit bezpečí ve společnosti, možnost zařadit se.

2. DALŠÍ MOŽNOSTI PRÁCE VE TŘÍDĚ

V průběhu práce ve třídě se může jasně ukázat, že největší předsudky mají lidé vůči tomu, co sami neznají a co neměli možnost blíže poznat. Z toho jasně vyplývá jedna z možností prolomení bariér – setkání s výjimečnými osobnostmi, které se otevřeně hlásí ke gay/lesbické minoritě. Je dnes již běžnou praxí vyučujících historie, literatury či umění, že se o těchto osobnostech zmiňují. Vhodná forma prezentace jejich díla či zásluh přispívá k zdravému vnímání odlišné sexuální orientace.

Jinou formou práce ve třídě může být beseda se samotnými gayi či lesbami nebo se zástupci některých nevládních svépomocných organizací. Takové besedy, byť není jednoduché je zorganizovat, bývají velmi cenné. Děti se mohou ptát na vše, co si třeba ještě neumí představit atd. Podtrhněme důraz na etiku celé besedy. Ze zkušenosti je nutné poznamenat, že propojování tématu homosexuální orientace a problematiky sexuálně přenosných chorob, včetně HIV/AIDS, není vhodné. Podobně jako při přílišném akcentování medicínských hledisek.

Na internetu jsou dostupné stránky mnoha organizací sdružujících homosexuální spoluobčany. Jejich zaměření a úroveň jsou různé. Seznámení se s některým „osvětovým“ serverem může být užitečné. Jaká témata se probírají? Jaké dotazy se objevují v poradnách těchto stránek? Zde také lze vyhledávat kontakty na specialisty, kteří by mohli nějakému gayi či lesbě pomoci v případě komplikací, např. s comingoutem.

Studenti se jistě setkali s filmy, televizními pořady, seriály či knihami, kde se příběh týká problematiky homosexuální orientace některého z hrdinů. To může být velmi dobrá příležitost k otevření diskuze. Můžeme studenty vyzvat k tomu, aby některé z děl blíže analyzovali. Popřípadě některé z děl (např. film) společně sdílet.

Pedagog samozřejmě může pracovat i s články z tisku, odborné literatury s historickými prameny (nezapomínejme na naši prvorepublikovou časopiseckou tradici) apod. To už ale zdaleka překračuje rámec běžného standardu výuky. Na druhou stranu to výrazně posiluje vytváření pozitivních postojů studentů.

Použitá literatura

- Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003.
- Connell, R. W. *Masculinities*. Cambridge: Polity Press, 1995.
- Duncan, N. *Sexual Bullying. Gender conflict and pupil culture in secondary schools*. London: Routledge, 1999.
- Epstein, D. – Johnson, R. *Schooling Sexualities*. Buckingham: Open University Press, 1998.
- Homophobic Bullying. Safe to learn: Embedding anti-bullying work in schools*. Nottingham: DCSF Publications, 2007. (dostupné na www.teachernet.gov.uk)
- Janošová, P. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskali*. Praha: Grada Publishing, 2008.
- Janošová, P. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: Karolinum, 2000.
- Kimmel, M. *Gendered Society*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Kolář, M. *Školní program proti šikanování*. Praha: MŠMT, 2003.
- Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001.
- Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997.
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (č. j. 24 246/2008-6)*.
- Parry, J. – Carrington, G. *Čelíme šikanování*. Metodický materiál. Praha: IPPP ČR, 1995.
- Pražská skupina školní etnografie. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005.
- Renzetti, C. M. – Curran, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003.
- Renold, E. Presumed Innocence. (Hetero)sexual, heterosexist and homophobic harassment among primary school girls and boys. *Childhood*, 2002, vol. 9 (4), 415–434.
- Rigby, K. Addressing Bullying in Schools. Theoretical Perspectives and Their Implications. *Social Psychology International*, 2004, vol. 25 (3), 287–300.
- Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995.

Další doporučená literatura

Braun, R. a kol. *Problematika dětské pornografie a její prevence na škole*.

Praha: Audendo, 2003.

Feinberg, L. *Pohlavní štvanci*. Praha: G plus G, 2000.

Fifková, H. a kol. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Praha: Grada, 2008.

Hrubý, V. *Tak trochu jiné namlouvání*. Praha: Yonathan Bax, 2002.

Janošová, P. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: UK, 2000.

Kříž, P. *Slavní, ale „jiní“*. Praha: Echo a baroko, 1991.

Laurenzi, L. *Láska je láska: když slavní kluci choděj s klukama a holky s holkama*.

Frýdek-Místek: Alpress, 2008.

Lukšík, I. – Supeková, M. *Sexualita a rodovost v sociálních a výchovných súvislostach*.

Bratislava: Humanitas, 2003.

Micus, A. *Škoda, že je to žena*. Vimperk: Tina, 1994.

Nedbálková, K. *Spoutaná rozkoš*. Praha: SLON, 2006.

Nedbálková, K. *Láska je láska: když choděj kluci s klukama a holky s holkama*.

Brno: GaTe – Stud Brno, 2007.

Procházka, I. *Coming out*. Brno: STUD, 2002.

Pocházka, I. – Janík, D. – Hromada, J. *Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR*. Praha: Gay iniciativa, 2003.

Porster, E. M. *Maurice*. Praha: Jitro, 2005.

Rupp, L. J. *Vytoužená minulost: dějiny lásky a sexuality mezi osobami stejného pohlaví v Americe od příchodu Evropanů po současnost*. Praha: One Woman Press, 2002.

Spencerová, T. *Jsem tranďák!* Praha: G plus G, 2003.

Stehlíková, D. – Procházka, I. – Hromada, J. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*.

Praha: SOHO, 1995.

Články ve sborníku: *Pedagog a homosexualita* (Kaňka, Scheansová) a *Beseda s gay kluky, práce s předsudky* (Braun)

Časopis *Souvislosti* 4/2003 (Homosexualita v kultuře)

Časopisy: *Alia*, *Promluv*, *Soho Revue* aj.

Homofobie v žákovských kolektivech

*Homofobní obtěžování a šikana na základních
a středních školách – jak se projevuje a jak se proti ní bránit
Doplňkový výukový materiál pro ZŠ a SŠ včetně
didaktické aplikace tématu*

Irena Smetáčková (výukový materiál)

Richard Braun (didaktická aplikace)

obálka a grafická úprava: MgA. Jana Štěpánová, RedGreenBlue

jazyková korektura: Lacerta

Vydal Úřad vlády České republiky, Praha 2009

tisk: H.R.G. Litomyšl

ISBN 978-80-7440-016-2

HOMO FOBIE

V ŽÁKOVSKÝCH KOLEKTIVECH

ISBN 978-80-7440-016-2



9 788074 400162